

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Võrdleva õigusteaduse õppetool

Natalja Mogiljova

**MASSIMEEDIA ÕIGUSLIKU
SOTSIALISEERIMISE AGENDINA
(KAHE EESTI AJALEHE NÄITEL)**

Magistritöö

Juhendaja
Dr iur Silvia Kaugia

Tartu
2012

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. ÕIGUSLIKU SOTSIALISEERIMISE OLEMUS JA PEAMISED AGENDID	7
1.1. Õiguslik sotsialiseerimine sotsialiseerimise osana	7
1.2. Õigusliku sotsialiseerimise peamistest agentidest	14
2. MASSIMEEDIA MÕISTE, FUNKTSIOONID JA MÕJU	21
2.1. Massimeedia mõiste	21
2.2. Massimeedia sotsiaalsed funktsioonid	24
2.2.1. Massimeedia reaalse elu peegeldajana	25
2.3. Massimeedia mõju isiksusele	27
2.3.1. Massimeedia empiirilised uuringud kui seose tuvastamine meedia ja ühiskonna vahel	29
3. MASSIMEEDIA KUI UNIVERSAALNE ÕIGUSLIKU SOTSIALISEERIMISE AGENT	31
3.1. Massimeedia roll noorte õiguskasvatuses Eestis	31
3.2. Ühiskonnas oodatavast käitumisest arusaama vormimine	35
3.2.1. Massimeedia õiguspärase käitumise kujundajana	36
3.2.2. Kuritegevuse peegeldamine massimeedias: sisu, tagajärjed ja põhjused	39
4. ÕIGUSTEEMADE KÄSITLEMISEST AJALEHTEDES <i>POSTIMEES</i> JA <i>POSTIMEES VENE KEELES</i>	44
4.1. Kontentanalüüsi olemusest	44
4.2. Kontentanalüüsi valim, valiku kriteeriumid ja indikaatorite valik	44
4.3. Kontentanalüüsi tulemused	46
KOKKUVÕTE	57
СМИ как агент правовой социализации (на примере двух эстонских газет). Резюме	61
KASUTATUD KIRJANDUSE LOETELU	67
Lisad	71
Lisa 1. Õiguslaste artiklite jaotus ajalehes <i>Postimees</i> aastatel 2011 ja 2012	71
Lisa 2. Õiguslaste artiklite jaotus ajalehes <i>Postimees vene keeles</i> aastatel 2011 ja 2012	72

SISSEJUHATUS

Tänapäeva massimeedia on võrreldes traditsioonilise massikommunikatsiooniga väga muutunud. Enamasti mõeldakse siin uuemaid massimeedia arengutendentse, mis põhinevad suures osas infotehnoloogial – Internet (eriti veeb), interaktiivne meedia, erinevad multimeedialahendused.¹ Seega hõlmab meedia mõiste nüüdisajal ka palju muud peale teabevahetuse. Meedia all võib mõista info- ja sidetehnoloogiat ning arvuti- ja konsoolimänge, mille põhieesmärk on meelt lahutada, mitte teadmisi pakkuda. Oleme jõudmas olukorda, kus selgelt eristuvaid meediavorme on raske esile tuua. Võib kõnelda multimeediast ja meediakultuurist. Me elame meediast tihedalt läbi põimunud ajal, mis tähendab seda, et meedia saadab meid nii argipäeval kui ka meelt lahutades, tööl ja vabal ajal.² Seega on igati põhjendatud soov uurida massimeediat isiku õigusliku sotsialiseerimise aspektist lähtuvalt, analüüsida, kuidas erinevad massimeediakanalid aitavad kaasa sellele ühiskondlikule protsessile, eelkõige õigusteadvuse kujunemiseks vajalike struktuurielementide levitamise teel.

Käesolevas magistritöös käsitleb autor nn traditsioonilisi massimeediakanaleid – ajakirjandust, televisiooni ja raadiot, uurides nende mõju inimeste igapäevasele elutegevusele ja mõtlemisviisile. Need kanalid on võetud vaatluse alla põhjusel, et autori hinnangul on tegemist infoallikatega, mis on suunatud ja (reeglina) kättesaadavad tervele elanikkonnale sõltumata vanusest, haridusest ja tehnilisest ettevalmistusest kasutada kaasaegseid moodsaid infoportaale. Ka on nimetatud allikate näol tegemist kanalitega, kust inimene saab kätte esmase ja olulise info aktuaalsete sündmuste kohta ning mis eeldatavalt omab olulist rolli tema hinnangute ja suhtumiste kujunemise protsessis.

¹ K. Kikkas. 3. loeng – uus meedia? – Arvutivõrgus:

<http://akadeemia.kakupesa.net/arhiiv/ITSPEA/loengud/loeng3>, 01.04.2012.

² E. Hulkki. Meedia, väärtused, identiteet ja kunstikasvatus. – Arvutivõrgus:

<http://www.epl.ee/news/kultuur/meedia-vaartused-identiteet-ja-kunstikasvatus.d?id=51077253>, 01.04.2012.

Massimeedia on ühiskonna eksisteerimise ja arenemise jaoks vajaliku informatsiooni peamine kandja. Massiteabevahendite tähtsus isiksuse kujundajana on vaieldamatu. Praeguses maailmas ei kujuta meist keegi elu ette ilma ametlike informatsiooniallikateta, milleks kahtlemata on televisioon, raadio ja igasugune trükikirjandus.³ Meedia üks peamistest funktsioonidest ühiskonnale edastatava teabe osas on tagada, et informatsioon, mida inimesed saavad, vastaks tõele ja oleks indiviidi õiguspärase, mitte seadusvastase käitumise kujundajaks.

Käesoleva magistritöö eesmärgiks on otsida vastust küsimusele, milline roll on traditsioonilisel massimeedial isiku õigusliku sotsialiseerimise protsessis. Nimetatud eesmärk seatakse nii teoreetilises kui ka empiirilises plaanis. Töö teoreetiline osa on rajatud eelkõige kahes valdkonnas: õigus ja meedia avaldatud artiklitele, erialakirjandusele ning teadustöödele, samuti ka erinevatele statistilistele andmetele, mis puudutavad massimeediat kui ühiskonnaliikmete õigusliku sotsialiseerimise agentide käsitlemist. Empiirilises uuringus keskendutakse kahele Eesti meediaväljaandele, millest üks on suunatud eesti-, teine venekeelsele Eesti kogukonnale – kontentanalüüs viiakse läbi eesti- ja venekeelse ajalehe *Postimees* viimase viieteistkümne kuu väljaannete seas. Analüüsitakse ajalehe paberväljaandeid. Töö autori teadaolevalt Eestis ei ole vastavat probleemi ajalehtede kontentanalüüsi abil varem käsitletud.

Uuringu tulemused võimaldavad autori arvates anda hinnangu neist allikatest saadava õiguslase info piisavusele ja kvaliteedile, ning kas ja kuivõrd arvestatavat rolli nimetatud meediakanal Eesti elanike õigusliku sotsialiseerimise agendina mängib.

Lähtuvalt töö eesmärgist püstitab autor järgmise hüpoteesi: ajalehtedes avaldatud õiguslased kirjutised on õpetliku ja hariva iseloomuga motiveerides inimeste õiguspärasest käitumist.

Magistritöö uurimisobjektiks on massimeedia (eelkõige trükiajakirjandus) ning meetoditeks on vastavate teoreetiliste allikate läbitöötamine ja sotsioloogiline kontentanalüüs.

Töö on jaotatud kolme peatükki.

Esimeses peatükis keskendutakse õigusliku sotsialiseerimise olemuse ja peamiste agentide määratlemisele. Siin lähtutakse õigusliku sotsialiseerimise käsitlusest üldise sotsialiseerimise

³ S. Kaugia. Õigusteadvuse olemus ja arengudeterminandid. Doktoritöö. Tartu 2011, lk 108.

kontekstis ehk vaadatakse õiguslikku sotsialiseerimist sotsialiseerimise osana. Järgnevalt analüüsitakse õigusliku sotsialiseerimise peamisi agente, selliseid nagu perekond, kool, õigusasutused ja massimeedia.

Töö teine peatükk on pühendatud massimeedia mõiste, tema funktsioonide ning mõju avamisele. Massimeedia mõiste formuleerimisel lähtutakse erialases kirjanduses väljapakutavatest määratlustest. Massikommunikatsiooni sotsiaalsete funktsioonide analüüsimisel peatutakse lähemalt massimeedia kui reaalse elu peegeldaja problemaatikal. Käesoleva peatüki lõpus käsitletakse massimeedia mõju erinevaid aspekte ning rõhutatakse selle kahe-suunalisust ja sisemist vastuolulisust: ühelt poolt massiteabevahendid mõjutavad indiviidi arengut positiivselt, teisalt poolt aga sisaldab massimeedia palju kuritegevust ja vägivalda ning sellega avaldab ta inimese ja ühiskonna arengule negatiivset mõju.

Magistritöö kolmandas peatükis käsitletakse massimeediat kui universaalset õigusliku sotsialiseerimise agent. Eelkõige analüüsitakse massimeedia rolli noorte õiguskasvatustes Eestis, seejärel vaadeldakse massikommunikatsiooni mõju ulatust ühiskonnas oodatavast käitumisest arusaama vormimisele. Käesoleva alapeatüki raames peab töö autor vajalikuks käsitleda massimeediat kui õiguspärase käitumise kujundajat ning samas ka kui kuritegevuse tootjat. Esmalt teeb autor rõhuasetuse massimeediakanalite kaudu levivate õiguslike teadmiste tähtsusele isiku arenenud õigusteadvuse ja lõppastmes tema õiguspärase käitumise kujunemisel. Samas tuleb lähtuda eeldusest, et üksnes õiguslastest teadmistest ei piisa selleks, et saaks rääkida kõikide ühiskonnaliikmete õiguspärasest käitumisest, on midagi sellist, mis on mõjuvam kui õigusteadmised. Autori hinnangul aitab seda, miks paljud inimesed armastavad massimeedias peegelduvat kuritegevust ja vägivalda, mõista asjaolu, et inimese alateadvuses peitub palju loomariigist pärinevat, s.h tapahimu ja verejanu. Massimeedia aga, propageerides kuritegevust ja vägivalda, soodustab ühiskonnaliikmete õigusvastast käitumist. Käesoleva käsitluse puhul analüüsitakse kuritegevuse peegeldumist massimeedias kolmest aspektist lähtuvalt: sisu, tagajärjed ja põhjused.

Töö neljandas peatükis võetakse kokku autori poolt läbiviidud kontentanalüüsi tulemused. Kontentanalüüsi eesmärgiks on selgitada, millist rolli omab massimeedia Eesti ühiskonnaliikmete õigusliku sotsialiseerimise protsessis ning kuivõrd edastatav informatsioon võiks aidata kaasa ühiskonnaliikmete õigusliku sotsialiseeri(u)mise protsessile ja lõppastmes nende õiguspärase käitumise kujunemisele.

Uurimisobjektiks on massikommunikatsiooni üks põhilisemaid allikaid – ajalehed. Analüüsitakse kaht vabariiklikku (mitte kohalikku) ajalehte: üht eestikeelset – *Postimees* ja üht venekeelset – *Postimees vene keeles*. Uuring hõlmab ajavahemikku 2011-2012.a kolm esimest kuud.

1. ÕIGUSLIKU SOTSIALISEERIMISE OLEMUS JA PEAMISED AGENDID

1.1. Õiguslik sotsialiseerimine sotsialiseerimise osana

Inimese kohanemine sotsiaalse keskkonnaga leiab aset sotsialiseerimis- ja sotsialiseerumisprotsessis. Sotsialiseerimine tähendab isiku suunamist, õpetamist ning informeerimist teiste indiviidide ja sotsiaalsete gruppide poolt, selleks, et tagada sotsialiseeritava normipärane ja ühiskonnas aktsepteeritav käitumine. Sotsialiseerumine on protsess, mille käigus inimene ammutab ise teadmisi, järgib eeskujusid ja viib ennast ühiskondlike normidega kurssi.⁴ See on protsess, milles indiviid omandab kultuuri ning ta õpib tundma ennast, oma sotsiaalset mina, areneb välja arusaam sellest, kes ta on ja milline ta on. Sotsialiseerumine on kogemuste ja väärtusorientatsioonide omandamine selleks, et isik saaks täita oma sotsiaalseid rolle.⁵

Esimene mõiste tähendab ühiskonna mõju indiviidile erinevate sotsialiseerimisagentide vahendusel, teine aga indiviidi ja sotsiaalse keskkonna vastastikust mõju.⁶ Need mõisted on omavahel tihedalt seotud ja läbi põimunud.

Ühiskonna igakülgse arengu edukus on otsesõltuvuses sotsiaalse keskkonna ja ühiskonnaliikmete vahelise koostöö õnnestumisest.⁷ Keegi ei saa eksisteerida väljaspool ühiskonda. Mõiste ühiskond hõlmab inimesi koos nende poolt loodud, nende vajaduste rahuldamisega seotud asjadega ning inimeste ja asjade vaheliste suhetega.⁸ Sellist ühiskonna ja indiviidi vahelist koostööd nimetatakse sotsialiseeri(u)misprotsessiks, mille põhisisuks on sotsialiseeri(u)mine.

Tulenevalt määratlusest võib eristada sotsialiseeri(u)misprotsessi kahte funktsiooni:

- 1) ühiskonna säilimine ja taastootmine;
- 2) isiksuse kujunemine ja kujundamine.⁹

⁴ S. Kaugia. Õigusteadvus: olemus, kujunemine, toimimine. – Õigus ühiskonnas. Artiklite kogumik. Koost S. Kaugia. Tartu 2006, lk 98.

⁵ B. B. Hess; E. W. Markson; P. J. Stein. Sotsioloogia. Tallinn 2000, lk 69.

⁶ S. Kaugia; L. Auväärt. Õigus ja moraal sotsialiseerumisprotsessis. – Forseliuse Sõnumid, 13, 2006, lk 6.

⁷ S. Kaugia. Sotsiaalsest konfliktist ja selle reguleerimisest. – Akadeemia, 7, 2000, lk 1483.

⁸ S. Kaugia; L. Auväärt. Kultuur kui inimese eksisteerimise keskkond. – Forseliuse Sõnumid, 14, 2007, lk 26.

⁹ J. Noormets. Spordisotsioloogia. Tallinn 2009. – Arvutivõrgus:

http://www.e-ope.ee/download/euni_repository/file/199/3.1%20Sotsialiseerimine%20spordis.pdf, 05.05.2012.

Sotsialiseerumise mõistet kasutatakse sotsioloogias iseloomustamaks isiksuse kujunemise, ühiskonda lülitumise ja ühiskonna muutustega kohandumise protsessi. See on oma olemuselt ühiskonnastumine, ühiskonna aktiivseks liikmeks saamine ning olemine.¹⁰ Selleks, et saada sootsiumi täieõiguslikuks liikmeks, peab inimene õppima ühiskonnas aktsepteeritud reegleid, võtma eeskujud teiste inimeste tegutsemisest ja nende käitumismallidest.

Sotsialiseerumine on indiviidi ühiskonnastumise protsess, mille käigus toimub ühiskonnaliikme õppimine ja õpetamine. Tegemist ei ole mitte ainult kasvavat põlvkonda (lapsi) puudutava fenomeniga, vaid sotsialiseerumine puudutab ka täiskasvanuid isikuid ja seega tegemist on elukestva protsessiga. Sotsialiseerumise käigus inimene omandab ühiskonnas aktsepteeritud elulaadi ja tavade ning samas arendab ka oma identiteedi ühiskonna liikmena.¹¹

Sotsialiseerimisprotsessis võtab inimene sotsialiseerimisagentide kaudu omaks ühiskonnas kehtivad reeglid kui kultuurielemendid. Kultuur on nähtus, mis on inimühiskonna poolt loodud ning mis mõjutab inimeste käitumist ja kujundab nende elulaadi. Just kultuur on see, mis mõjutab isiku reaalsustaju, ka siis, kui ta hindab oma kohta ja rolli grupis – kultuuri elemendid määravad suuresti isiku käitumise grupis.¹²

Sotsialiseerumist vaadeldakse kui sotsiaalse keskkonna ja indiviidi vahelist protsessi, mille käigus individ omandab teadmiste, normide ja väärtuste süsteemi ning kultuuri muutes samas end ümbritsevat sotsiaalset keskkonda.¹³ Selle protsessi kahepoolsus väljendub selles, et ühiskond oma institutsioonide kaudu kujundab isiksust, individ aga, olles aktiivne tegutseja, mõjutab oma tegevuse kaudu sotsiaalset keskkonda, suunates ühiskondlike institutsioonide tegevust.¹⁴

Sotsiaalsed väärtused ja normid omandatakse sotsialiseerumise käigus kogemuse kaudu. Kui loomade kogemus jaguneb ainult individuaalseks, indiviidi elu jooksul omandatuks ja liigikogemuseks, mis antakse edasi peamiselt bioloogiliste kanalite kaudu, siis inimühiskonnas võib lisaks neile kahele kogemuse liigile rääkida veel sotsiaalsest kogemusest. Sotsiaalne kogemus on kehastunud materiaalsesse ja vaimsesse kultuuri,

¹⁰ E. Raska. Õiguse apoloogia. Sissejuhatus regulatsiooni sotsioloogiasse. Tartu 2004, lk 148.

¹¹ E. Raska. Sotsiaalse regulatsiooni õigusvorm. – Õiguse sotsiaalsest olemusest ja toimest. Artiklite kogumik. Koost S. Kaugia. Tartu 2009, lk 55-56.

¹² S. Kaugia; L. Auväärt (2007), lk 27.

¹³ S. Kaugia; L. Auväärt (2006), lk 6.

¹⁴ S. Kaugia (2006), lk 98.

ühiskonna struktuuri ja väärtustesse. Uue sotsiaalse kogemuse omandamise alus on juba tekkinud teatud kujutlused heast ja halvast, õiglusest, õigusest ja kohustustest, arusaamine oma kohast ühiskonnas.¹⁵

Nagu juba eespool mainitud, on sotsialiseeri(u)mise näol tegemist kahepoolse protsessiga. Ühiskonnas eksisteerimiseks vajaliku informatsiooni levimine toimub mõlemas suunas, nii ühiskond – inimene kui ka inimene – ühiskond.

E. Raska toob välja kaks võimalikku (sealhulgas ka õigusliku) sotsialiseerumise kui ühiskonnastumisprotsessi mõistmise kontseptsiooni. Põhiline idee seisneb selles, et täieliku sotsialiseeri(u)misprotsessi mõiste avamiseks tuleb seda vaadata erinevates kontekstides. Esimene käsitus toetub põhimõttele, et sotsialiseerumine on niiöelda kahesuunalise liiklusega protsess, kus nii nagu ühiskond vormib inimest sobivaks oma standarditele, kujundab ka inimene ühiskonda oma eesmärkide ja vajaduste järgi (toimub ühiskonna inimesestumine). On ju ühiskonna reaalsus inimene ise tema sotsiaalse olemise kõiksuses, paratamatuses ja kvalitatiivses muutumises.¹⁶ Oluline käesoleva käsitluse puhul on just nimelt ühiskonna ja indiviidi ühtsus, mitte aga nende vastandamine.

Niisugust sotsialiseerumise/ühiskonnastumise käsitlust pooldas ka sotsiaalpsühholoogia interaktsionistliku koolkonna mainekas esindaja Tamotsu Shibutani. Tema arvates on viljakam sotsialiseerumist vaadelda keskkonda lülitumise, adapteerumise rakursis. Niisuguses lähenemises on sotsialiseerumine käsitatav katkematu *kommunikatsiooniprotsessina*, mille käigus uustulnuk (gruppi, organiseeritud sotsiaalsesse kooslusse lülituv individ) kujundab võimekust osaleda grupis, kultuurikoosluses, ühiskonnas. Selleks omandab ta valikuliselt, s.o *subjektsel alusel*, mitte mehhaaniliselt, antud kultuurikoosluses tunnustatud käitumismudeleid. Lülitumise käigus individ pidevalt korrigeerib oma vaateid ning käitumist, kuni lõpuks saavutab piisava võimekuse näha ette ühiskonna teiste liikmete reaktsioone ja ka oskuse nendega kohanduda.¹⁷ Seega on tegemist mõlemapoolse protsessiga, kus ühelt poolt ühiskond koos oma kehtestatud normide ja reeglitega kujundab indiviidi, teiselt poolt aga inimene ise kui iseseisev õigussubjekt kujundab ühiskonda, kus ta eksisteerib.

¹⁵ S. Kaugia; L. Auväärt (2006), lk 14.

¹⁶ E. Raska (2004), lk 151.

¹⁷ E. Raska (2009), lk 58.

Põhiliselt äratub tähelepanu ja kutsub diskuteerima aga sotsialiseerumise teine kontseptsioon, mille põhisisuks on see, et inimene ja ühiskond on omavahel vastandunud. Tavalises keeles tähendab see seda, et ühiskond elab oma elu, inimene aga oma, viimane kuidagi ei mõjuta esimest, kuid esimene mõjutab teist sotsialiseerimisprotsessi kaudu. Ehk teisisõnu, tegemist on ühepoolse protsessiga, mille raames inimest ühiskonda sisenemisel kas vabatahtlikult või siis sunnikorras allutatakse ühiskonna nõuetele, vormitakse teda normikuulekaks ühiskonna liikmeks. Inimese võimalused omanäolist *mina* välja arendada ja realiseerida on ülimalt piiratud.¹⁸

Kuigi tegemist on kahe erineva sotsialiseeri(u)mise kui ühiskonnastumise protsessi käsitlesega, ühendab neid üks oluline asjaolu – mõlemal juhul toimub indiviidi vormimine ühiskonna poolt seal kehtivate standartide ning sotsiaalsete normide kaudu. Käesoleva töö autor on seisukohal, et sotsialiseeri(u)mise näol on tegemist kahepoolse, mitte ühesuunalise protsessiga.

Sotsiaalse kogemuse (s.h sotsiaalsete normide) edukaks omandamiseks on oluline, et inimene oleks ise aktiivne ehk tegevuseks võimeline. Sotsialiseerimisprotsessis tegevuse tähtsaim liik on suhtlemine, mis on üheaegselt suunatud inimesest nii välja- kui ka sissepoole. Just suheldes inimesed vahetavad omavahel informatsiooni, mis on seotud nende enda teadmiste ja väärtuskujutlustega.¹⁹ Inimeste omavahelise kommunikeerimise tagajärjel toimub informatsiooni levi ühiskonnas ja seega ka üksikisiku sotsialiseeri(u)misprotsess, mis, nagu juba eespool mainitud, kestab kogu inimese elu jooksul.

Inimese eneseaktiivsus elu erinevatel etappidel võib olla suurem või väiksem. Loomulik on, et väikelapsel on oluliselt raskem muuta teda ümbritsevat sotsiaalset keskkonda. Päris võimatu see siiski ei ole, kuna lapse olemasolu ise põhjustab juba teatud muutusi sotsiaalses keskkonnas. Peab tunnistama aga, et keskkonna mõju väikelapsele on siiski oluliselt suurem, kui näiteks täiskasvanud inimesele, ning sotsialiseerumisprotsess võib teatud juhtudel kulgeda ka negatiivses suunas, mille tulemuseks on isiku õigusvastane käitumine.²⁰

Sotsialiseerimisprotsessi käigus kujuneb inimese sotsiaalne käitumine, mis on allutatud sotsiaalsetele käitumisnormidele. Sotsiaalset käitumist võib määratleda käitumisena, mis

¹⁸ E. Raska (2004), lk 149-151.

¹⁹ L. Auväärt jt. Noorte õigusliku sotsialiseerumise uurimine üleminekul riigisotsialismist vabaturumajandusse. Tartu 1999, lk 18.

²⁰ S. Kaugia; L. Auväärt (2006), lk 6.

eeldab isiku jaoks tähtsaid sotsiaalseid tulemusi, selliseid nagu näiteks teadmine, informatsioon, heaolu, austus, heatahtlikud suhted, võim jne.²¹ Sotsiaalne norm on aga käitumiseeskiri, millega mõjutatakse inimese käitumist soovitud tulemuse saavutamiseks kogu ühiskonna või konkreetse sotsiaalse grupi huvides. Sotsiaalseteks normideks on keeld, käsk või luba midagi teha ja see on esitatud pöördumisena indiviidi, sotsiaalse grupi või ühiskonna poole.²² Sotsiaalset (s.h. õiguslikku) käitumisnormi tuleb vaadelda ühiskonna struktuuri osana, mis eksisteerib selle struktuuri makrotasandil reguleerides inimeste käitumist mikrotasandil. Sellise käitumisreegli olemasolust võime rääkida juhul, kui isiku käitumise kontrollimise õigus on nii tal enesel kui ka teistel ühiskonnaliikmetel.²³ Kuna sotsialiseerimisprotsess ei ole reeglina ideaalne, on vajalik terve ühiskonna (tema erinevate institutsioonide) sekkumine oma liikmete konformsel teel hoidmisesse. Sotsiaalse kontrolli eelduseks on sotsiaalsete standardite teadvustamine nii individuaalsel kui ka sotsiaalsel tasandil.²⁴ Pole mingisugust kahtlust, et ilma sotsialiseeri(u)miseta on võimatu inimühiskonnas edukalt hakkama saada.

Kui isiku sotsialiseeri(u)misprotsess kulgeb negatiivses suunas, kujuneb tal antisotsiaalne käitumine, mis on signaal sellest, et eksisteerib mingisugune defekt indiviidi vastastikuses toimes sotsiaalse keskkonnaga. Ühiskonnavastane käitumine, eriti aga kuritegevus, on indikaator, mis annab märku ühiskonna sisemise konfliktsuse määra.²⁵ Ühiskonnasiseste konfliktide ja nende tekkepõhjuste kohta lähemalt tuleb juttu siis, kui autor käsitleb meediat õigusliku sotsialiseerimise agendina.

Rääkides sotsialiseerimisest kui ühiskondlikust protsessist ei saa me mööda minna selle kontseptsiooni ühest olulisest aspektist – õigusliku sotsialiseerimise protsessist.

Õigusliku sotsialiseerumisena käsitatakse isiksuse kujunemise neid arenguliine, milliste tulemusel formeerub isikul individuaalne õigusteadvus, sealhulgas ka arusaamine oma asendist sotsiaalses struktuuris, sellega seotud rollidest, normatiivsetest ettekirjutustest ning subjektiivsetest õigustest ja kohustustest. Tegemist on osaga inimese ühiskonnastumise terviklikust protsessist, selle protsessi ühe kvalitatiivse aspektiga.²⁶

²¹ S. Kaugia (2011), lk 74-75.

²² S. Kaugia. Normatiivse käitumise regulatiivsest ja teadvuslikust tasandist. – Ühiskonna turvalisuse teenistuses. Artiklite kogumik. Koost A. Lall. Tallinn 2010, lk 52.

²³ S. Kaugia. Legal Behaviour: Norm and Deviation. – Juridica International, 1997, p 7.

²⁴ S. Kaugia (2010), lk 62.

²⁵ S. Kaugia (2000), lk 1483.

²⁶ E. Raska (2004), lk 148.

Indiviidi õiguslik sotsialiseerumine seisneb peamiselt teadmiste omandamises ühiskonnas kehtivast õiguskorrast ning seda sätestavast juriidilisest normisüsteemist. Õiguslikult sotsialiseerunuks loetakse indiviid, kes tunneb kehtivat seadusandlust, austab kehtivat korda ja siit järgnevalt käitub ka ise õiguspäraselt.²⁷ Sellest tulenevalt õigusliku sotsialiseerumise käigus isik omandab normatiivseid standarde ja õiguspärasest käitumist. See toimub üldise sotsialiseerumise baasil ja sarnaste sotsialiseerimisagentide kaudu.²⁸

Normatiivsete standardite omandamine sotsialiseerumise baasil tähendab muuhulgas seda, et ka õiguslik sotsialiseeri(u)mine on kahepoolne protsess, kus üheks pooleks on ühiskond ja teiseks pooleks inimene. Indiviid omandab sootsiumis kehtivaid ettekirjutusi ja norme, samal ajal mõjutades end ümbritsevat õiguslikku ja sotsiaalset keskkonda. Õigusliku sotsialiseerimise peamine eesmärk on aidata inimestel internaliseerida ühiskonna sotsiaalkultuurilisi ja juriidilisi väärtusi. Toimub sotsiaalse kogemuse ammutamine ühiskondlikust mälust, mis määrab inimese käitumise õigusliku tähendusega situatsioonides ning siis, kui ta täidab oma rolli õigussubjektina, s.o. juriidiliste kohustuste ja subjektiivsete õiguste teostajana.²⁹ Kogu see protsess algab juba lapsepõlves, kui kõrvuti kõlblusteadvusega areneb ka õigusteadvus. Kuigi viimane on oma olemuselt veel lapselik, õiguslikus mõttes on see juba tähelepanuväärne uurimisobjekt. Õiguslik sotsialiseerimine kestab kogu inimese elu ehk seni, kuni ta õigussubjektina ühiskonnas eksisteerib.

Nagu juba eespool mainitud, peab õigusliku sotsialiseerimisprotsessi tulemusena isikul kujunema individuaalne kõrgeltarenenud õigusteadvus, mis on üheks peamiseks tingimuseks indiviidi eksisteerimisele õiguskuulekate ühiskonnaliikmete seas.

Õigusliku sotsialiseerimise sama oluliseks eesmärgiks on õigussfääris positiivselt aktiivse isiksuse kujundamine. See on isik, kes orienteerub sotsiaalses keskkonnas ning on võimeline seda vastavalt eesmärgile mõjutama.³⁰ Selliseid isikuid on vaja näiteks õigusloome valdkonnas aga ka lihtsalt sootsiumis, et saaks võimalikuks ühiskondlike normide ja ettekirjutuste õiguspärane täitmine. Õiguslik sotsialiseerimisprotsess ei ole alati positiivne ja võib tihti kulgeda ka negatiivses suunas. See omakorda tähendab seda, et sootsiumis ilmuvad isikud, kelle käitumist ühiskonnaliikmed ei saa aktsepteerida, kuna see ei vasta ühiskonnas

²⁷ E. Raska (2009), lk 58.

²⁸ S. Kaugia; L. Auväärt (2006), lk 6.

²⁹ L. Auväärt jt. (1999), lk 18.

³⁰ S. Kaugia (2006), lk 104.

kehtivatele sotsiaalsetele ja õiguslikele normidele ehk tegemist on õigusvastase käitumisega. Sellist normidevastast käitumist nimetatakse õiguslikuks hälbeks.

Kogu õiguslik sotsialiseerimisprotsess rajaneb kõlbelise kasvatuseloodud alustel.³¹ Õiguskasvatus on kui õigusliku sotsialiseerimise eelaste ja seega peab see olema suunatud eelkõige noortele. Õiguskasvatus tähendab inimese igapäeva suhtlemise, teda ümbritseva mikrokliima suunamise kaudu temasse austuse sisendamist seaduse vastu, harjumust õigusnormidest kinni pidada. Seaduslikkus ei ole ainult õiguskasvatuse eesmärk, vaid ka vajalike õiguslaste veendumuste kujundamise tähtis vahend.³² Just õiguskasvatus on selleks oluliseks baasiks, mille põhjal kujuneb isikul hiljem tema arusaam oma asendist sotsiaalses keskkonnas, sellega seotud rollidest, oma subjektiivsetest õigustest ja kohustustest ning õigusteadvus, mis kõik koos on peamisteks indiviidi õigusliku käitumise kujundamise faktoriteks.

Samas õiguskorra kaitsmise praktikas, samuti õiguskasvatustes kaldutakse hoopis õiguslikes teadmistes nägema tegurit, millest põhiliselt oleneb inimese käitumine. Tihti peale samastatakse õiguskasvatus, inimeste motiveerimine õiguskuulekusele kehtiva seadusandluse õpetamisega. Paraku vastavad empiirilised uuringud seda seisukohta ei kinnita. Vähemalt noorte puhul mitte. Seaduserikkumisi toimepandud noorte õiguslikud teadmised on enamasti märksa ulatuslikumad ja süsteemsemad, kui on seda õiguskuulekate noorte vastavad teadmised.³³

Inimese käitumine kujuneb vastavalt konkreetsele ühiskonnatüübile. Kui teatud mikrokeskkonnas hakkavad inimeste käitumises korduma kindlad käitumisvormid, saame rääkida kindlat sotsiaalset tüüpi käitumisest. Sotsiaalne tüüp kujutab endast isiksuse individuaalsete omaduste ja talle lähedase sotsiaalse keskkonna tüüpiliste elementide ühtsust.³⁴

Õiguslik sotsialiseeri(u)mine on üldise sotsialiseeri(u)mise peamine alaliik. Seda näitab nende kahe protsessi mõistete, eesmärkide, teaduslike käsitluste ning sotsialiseeri(u)misagentide ühtsus.

³¹ S. Kaugia (2011), lk 73.

³² E. Silvet. Tõhustada õiguskasvatust ja suurendada selle efektiivsust. – Õiguskasvatus tänapäeval. Koost H. Raidal. Tallinn 1981, lk 10.

³³ S. Kaugia. Sotsiaalse regulatsiooni õigusvorm. – Õiguse sotsiaalsest olemusest ja toimest. Artiklite kogumik. Koost S. Kaugia. Tartu 2009, lk 74-75.

³⁴ S. Kaugia (2006), lk 95.

1.2. Õigusliku sotsialiseerimise peamistest agentidest

Sotsialiseerumisprotsessis ei ole indiviid ühiskonnaga seotud vahetult, vaid mitmesuguste elementide (sotsialiseerimisagentide) kaudu. Isikuid, sotsiaalseid gruppe ja institutsioone, kes isiksuse arengut mõjutavad, teda kasvatavad ja suunavad, nimetatakse sotsialiseerimisagentideks. Nende ammendavat loetelu ei ole võimalik esitada, sest ühe inimese elu jooksul neid on väga palju ja erinevatel inimestel ei ole sotsialiseerimisagendid kokkulangevad.³⁵ See, millist mõju üks või teine sotsialiseerumisagent inimese arengule avaldab, sõltub nende agentide autoriteedi määrast konkreetsete isikute jaoks.³⁶

Eristatakse nelja suurt sotsialiseerimisagentide rühma: 1) üksikisikud; 2) isikute grupid; 3) sotsiaalsed institutsioonid; 4) ühiskondliku teadvuse materialiseerunud väljendajad (nt raamatud, kunstiteosed jne).³⁷

Sotsialiseerumisagentide osatähtsus eri inimgruppidele sõltub nii sotsiaalsete gruppide endi eripärast (nende vanusest või muust) kui ka ühiskonna arengutasemest ja konkreetse sotsiaalse keskkonna iseärasustest.³⁸

Väikelapse arengus on otsustava tähendusega tema vanemad ja perekond, kus ta kasvab. Kooliealisele lapsele saavad perekonnast olulisemaks eakaaslaste grupid, õpetajad ja kaasõpilased. Need on üksikisikud ja väikesed sotsiaalsed grupid, mis kuuluvad inimese mikrokeskkonna tähtsamate komponentide hulka ning on isiku teatud elulaadi põhilisteks kujundajateks. Sellest tulenevalt on just üksikisikud ning väikesed sotsiaalsed grupid indiviidi sotsialiseerumisel otsustava tähtsusega.³⁹

Inimese liikumisega ühest sotsiaalsest staatusest teise vahetuvad või muudavad oma kohta olulisusehierarhias ka institutsioonid, mille normidega antud isik peab oma käitumist kohandama ja mis püüavad inimest vastavasse sotsiaalsesse keskkonda sulatada.⁴⁰ Samas on aga olemas sellised institutsioonid, mis omavad inimese elus olulist rolli varasest lapseest kuni surmani. Nendeks on eakaaslaste grupid ja massikommunikatsioon, mida me saame

³⁵ S. Kaugia (2006), lk 101.

³⁶ S. Kaugia (2006), lk 102.

³⁷ S. Kaugia (2011), lk 89.

³⁸ S. Kaugia. Eesti noorte õigusliku sotsialiseerimise agentide mõjust siirdeühiskonnas. – Akadeemia, 1, 2002, lk 125.

³⁹ S. Kaugia (2002), lk 123.

⁴⁰ S. Kaugia (2011), lk 90.

käsitleda n.ö universaalsete sotsialiseerimisagentidena, mis saadavad inimest tema arengus läbi terve elu.

Rääkides sellest, et elu jooksul sotsialiseerimisagendid inimese elus vahetuvad, on oluline rõhutada, et isiku sotsialiseerimisprotsessis osaleb üheaegselt mitu agent, kelle hulgast mõnedel on domineeriv, teistel teisejärguline roll antud protsessis. Erinevatel sotsialiseerimisagentidel on sotsialiseeritavale erinev mõju.⁴¹

Sotsialiseerimisagendid on kultuuri ammutamise kanaliteks, millel igaühel on oma mehhanism, kuidas ta vastava ühiskonna kultuuri vahendab ja kuidas õigusega seonduvat selgitab. Need mehhanismid avalduvad funktsioonide kaudu, mida üks või teine sotsialiseerimisagent ühiskonnas täidab. Olulist tähtsust omab seejuures sotsialiseerimisagentide kvaliteet, s.t kui hästi nad igal konkreetset juhul oma ülesannete täitmisega hakkama saavad. Just sellest olenebki isiku (õigusliku) sotsialiseerumise tase.⁴²

Ka õiguslik sotsialiseerumine toimub sotsialiseerimisagentide vahendusel, kelle osatähtsus erinevatele elanikkonna gruppidele sõltub nii sotsiaalsete gruppide endi (nt nende vanusest tulenevast vm) eripärast kui ka ühiskonna arengu tasemest ja konkreetse sotsiaalse keskkonna iseärasustest.⁴³

Indiviidi õigusliku sotsialiseerimises osalevad eelkõige: 1) lapsepõlves vanemad, õed-vennad, mängukaaslased; 2) koos keele arenemisega õpitakse ära ka õiguskujutlused (ettekujutus õigusest); 3) suhted teiste õpilaste ja õpetajatega (n.ö koolikogemuste mõjud); 4) suhtlemine n.ö anonüümsete isikutega tänaval; 5) meedia.⁴⁴

Esimene õigusliku sotsialiseerimise agent, mida tuleks käesoleva alapeatüki kontekstis käsitleda on perekond, kuna see on ka kõige esimene lapse õiguslikku maailmasse integreerija.

⁴¹ S. Kaugia (2006), lk 101–102.

⁴² S. Kaugia (2011), lk 91.

⁴³ S. Kaugia (2006), lk 104.

⁴⁴ S. Kaugia (2011), lk 90.

Perekond on sotsialiseerumise esmane agent. Just perekonnal on täita oluline osa nooruki õigusteadvuse, kõlbeliste ja õigusteadmiste kujundamisel.⁴⁵ Perekonna vahendusel kujuneb lapse mina-pilt, mille oluliseks kriteeriumiks on teise rolli võtmine – enda kujutlemine teise inimese rollis, sarnaste ootuste ja rollide jagamine, teiste isikute rollide õppimine. Vanemad on nõ „tähtsad teised“, kellel on võim, et mõjutada lapse arusaamu iseenesest. Mina kujunemine – personaalne mina ehk spontaanselt kerkiv olemus ja sotsiaalne mina ehk mis sisaldab teiste omandatud suhtumisi. Viimane on oma olemuselt imiteerimine ning see mängib tähtsat rolli isiku nii hälbiva kui ka normidega kooskõlalise käitumise kujunemises.⁴⁶

Perekonnas tehakse lapsele selgeks, mis on hea ja mis on halb, tuginedes väärtusideaalidele, milledest on eeldatavasti lähtunud ka õigusnormide loojad. Järgnevalt, kui isik on juba piisavalt küps (sotsiaalse küpsuse mõttes) „kinnistab õiguslik sotsialiseerimine juba olemasolevaid, perekonna mõjul kujundatud positiivseid hoiakuid ning aitab üksikasjalikult välja töötada õiguspärase käitumise mudeli ühe või teise elusituatsiooni jaoks“. Isiku sotsiaalsed hoiakud kujunevad sotsiaalõiguslikeks hoiakuteks. Seega õiguslik sotsialiseerimine ei alga kunagi tühjalt kohalt, vaid alati teatavate kõlbeliste teadmiste ja kogemuste pinnalt. Kui selline „pind“ puudub ja isikul ei ole välja kujunenud kindlat sotsiaalset hoiakut teatud sotsiaalsete väärtuste suhtes, tekib olukord, kus positiivse sotsiaalõigusliku hoiaku kujundamise põhiraskus langeb sotsialiseerimisagentidele, mis arvatavasti ei oma alati positiivset mõju inimese sotsiaalsete hoiakute süsteemi kujunemisele.⁴⁷

Lapse õiguskasvatust nimetatakse veel ka kõlbeliseks kasvatuseks, mis, nagu juba varem öeldud, peab toimuma ühiskonna väärtusideaalide vaimus, kuna vastasel juhul satub juba sotsiaalselt küpse inimese käitumine konflikti ühiskonnas kehtivate õigusnormidega ning see viib paratamatult selleni, et ühiskonnaliikmed kvalifitseerivad seda kui sootsiumis lubamatut õigusvastast käitumist.

Väga oluliseks momendiks lapse õigusliku sotsialiseerimises on ka perekonnaliikmete eeskuju, mille kaudu laps omandab väärtusi, mida propageerivad tema vanemad. Tavaliselt vanemad on lapsele autoriteedid ja seepärast nendel on tegelikult väga lihtne mõjutada tema

⁴⁵ H. Dsiss. Kodu kui õigushoiakute kujunemise keskkond. – Õigus. Psühholoogia. Sotsioloogia. Õppematerjale. Koost L. Auväärt. Tartu 2000, lk 52.

⁴⁶ A. Bandura; R. H. Walters. Social Learning and Personality Development. London 1970, p 47.

⁴⁷ S. Kaugia (2011), lk 73.

enda lapse käitumist, sealhulgas ka õiguslikku käitumist teatud suunas. Mis suunas nad aga seda teevad, see sõltub juba vanemate enda õiguskasvatusest ja ka nende õigusteadvusest.

Tahes-tahtmata omandab laps perekonna suunduse ja seal valitsevad tõekspidamised. Enamikul juhtudel ei formeeeri sotsiaalsete defektidega perekond lapsel negatiivseid jooni ise, vaid laseb toimida laiema sotsiaalse keskkonna antisotsiaalsetel teguritel. Sellistes perekondades ei omanda laps esmaseid kõlbelisi teadmisi, oskusi ja harjumusi; tal ei kujune ka moraalset kindlust, mis võimaldaks vastu seista negatiivsetele välismõjudele.⁴⁸ See kõik viib selleni, et inimese käitumine muutub normidest kõrvalekalduvaks ehk õigusvastaseks.

Pole mingit kahtlust, et vundament sotsialiseerumise hilisematele etappidele rajatakse just perekonnas ja eelkõige sotsialiseerumise esimesel etapil. Sotsiaalsete (sh õiguslike) normide aktsepteerimine ja internaliseerimine edasises elus on aga vahetult seotud erinevate sotsialiseerimisagentide mõjuga konkreetsetele indiviidile.⁴⁹ Nii tulevad teised sotsialiseerimisagendid perekonna kõrvale selleks, et anda edasi ühiskonnas kehtivaid käitumisreegleid ja kultuurilisi väärtusi.⁵⁰

Perekonna kõrval on oluliseks sotsialiseerimisagendiks kool.

Kool kui institutsioon täidab ühiskondlikku funktsiooni indiviidi ettevalmistamisel ja ühiskondlikku ellu viimisel. See on hariv ja arendav institutsioon, kus õpitakse ja kasvatakse. Just kool on selliseks kohaks, kus toimub noortele ühiskonnas kehtivate käitumisnormide edasiandmine ja sarnaselt perekonna kasvatusega hea ja halva, lubatud ja mittelubatud käitumise lahtimõtestamine. Kooli ülesandeks on jätkata indiviidi sotsialiseerimisprotsessi. See on peale perekonna oluline sotsialiseerimisagent.

Kool ja perekond on kaks peamist noore inimese sotsialiseerimisagenti, mis omavad suurt mõju tema ühiskonda sulandumisele ning käitumise kujundamisele. Need kaks tegurid – perekond ja kool on omavahel väga tihedalt seotud. Kui lapse koduses kasvatuses on olulisi puudujääke kodusoojuse, mõistmise jne näol, puudub lapse ettevalmistamine kooliks; koolis satub laps vastuollu kaasõpilaste ja õpetajatega, tema õpitulemused on halvad, ta muutub ümbrusest isoleerituks, kaasõpilaste ja õpetajate poolt tõrjutuks; ta seltsib negatiivselt meelestatud kaaslastega ja moodustab nendega kriminaalsusele kalduvaid kampasid; nooruk

⁴⁸ M. Tuulik. Kasvamine, kasvatus ja väärtustamine. – Haridus, 8, 1991, lk 18.

⁴⁹ S. Kaugia (2006), lk 105.

⁵⁰ S. Kaugia (2011), lk 98.

lahkub koolist seda lõpetamata.⁵¹ See kõik näitab seda, et olulised puudujäägid koduses kasvatuses mõjutavad negatiivses suunas lapse edasise (õigusliku) sotsialiseerimisprotsessi, mis toimub juba koolis. Seega, selleks, et lapse õiguskasvatus ja seejärel ka õigusteadvuse formeerumine koolis kulgeks ühiskonnas kehtivate käitumisreeglite kohaselt, seda soodustav alus peab kujunema juba perekonnas, vanemate õiguskasvatuse tagajärjel.

Kuivõrd tugev sotsialiseerimisagent kool on, see sõltub tema prestiižist laste ja noorte silmis. Samuti sellest, kuivõrd ka kool on võimeline tegeleda väga erinevas vanuses olevate lastega. Nii peab kool üheaegselt saama hakkama nii nendega, kes alles tulid lasteaiast, kui ka täiskasvanutega võrdselt inimestega ehk nendega, keda nendega, keda ühiskond ja riik peavad isikuteks, kes on võimelised oma tegudest aru saama, neid juhtima ja nende eest vastutama.⁵²

Eri õigusliku sotsialiseerumise agentide hulgas (nt perekond, kool, massikommunikatsioon) on tähtis koht ka õigusasutusel, kelle roll kodanike õiguskasvatuses on seda olulisem ja tegevus seda efektiivsem, mida prestiižikam on elanikkonna silmis antud asutuste töötajate amet.⁵³ Need institutsioonid ei ole loodud spetsiaalselt sotsialiseerimise eesmärgil, vaid nende roll on teenida seda eesmärki oma teiste funktsioonide kõrvalt.⁵⁴

Prestiiži hinnangud indiviidide, gruppide ja ühiskonna tasandil võivad kokku langeda, kuid võivad olla ka täiesti erinevad. Uurides noorte hinnangut erinevate elukutsete prestiižile, peame arvestama, et kuna neil endil puudub vasvatatel erialadel töötamise kogemus, baseerub nende hinnang suures osas ühiskonnas väljakujunenud stereotüüpsele arvamusele ühe või teise institutsiooni ja ameti kohta. Noored omavad küll ettekujutust erinevatest elukutsetest, kuid ametite ühiskondlik prestiiž ja populaarsus mängivad siiski olulist rolli ametite prestiižihierarhia moodustamisel. Mis puutub õigusasutuste ja juriidiliste elukutsete prestiiži, siis see sõltub suurel määral nimetatud institutsiooni töö efektiivsusest, isiku enda kokkupuutest vastavate instantsidega ja muljest, mis see „kokkupuude“ jättis, aga ka antud ametnike töötasu suurusest võrreldes teiste elukutsete esindajatele makstavate palkadega.⁵⁵

Õigusasutuste prestiiž on otseselt seotud õiguskasvatusega: kui noored ei hinda õigusinstitutsioonide tegevust ega oma autoriteeditunnet antud organite töötajate suhtes, ei ole

⁵¹ S. Kaugia; L. Auväärt (2006), lk 7.

⁵² S. Kaugia (2011), lk 98–99.

⁵³ S. Kaugia (2006), lk 104.

⁵⁴ S. Kaugia (2011), lk 111.

⁵⁵ S. Kaugia (2011), lk 111–112.

erilist mõtet loota ei õiguspropagandale ega kohtuotsuste üldpreventiivsele mõjule. On ka loogiline, et mida rohkem on inimene õiguslikult haritud, seda paremad teadmised on tal õiguskaitseorganite tööst. Õiguskaitseorganite tööst informeeritus näitab omakorda, kuivõrd suurt osa nad etendavad rahva õiguskultuuri tõstmisel.⁵⁶

Omapäraseks, võib isegi öelda, et universaalseks sotsialiseerumisagendiks on massikommunikatsioon (eriti televisioon), mis aitab kujundada inimeste väärtushinnanguid kogu elu jooksul, olenemata nende eest.⁵⁷

See, millist infot meist keegi meediakanalitest teadlikult ammutab, sõltub meie huvidest, hobidest, tegevusvaldkonnast jne; meie alateadvus on aga enamal või vähemal määral mõjutatav saadava informatsiooni sisust ja kvaliteedist ka siis, kui meid massiteabevahendite vahendusel n.ö pealesurutav teema nii väga ei huvitagi.⁵⁸

Eri massimeediavahendite (televisioon, raadio, ajakirjandus, filmid jne) eesmärgiks on inimeste väärtushinnangute kujundamine, ning kuigi nende mõju on tugevam, määravam ja märgatavam noorsoole, on massimeedia kahtlemata selleks vahendiks, mis aitab ka täisealistel omandada rollimudeleid, mida on võimalik rakendada pidevalt muutuv ja alatasa uut sisseelamist nõudvas sotsiaalses keskkonnas.⁵⁹

Kokkuvõtteks võib öelda, et sotsialiseerimisagendid moodustavad omavahel teatud seesmiselt seotud grupid. Nende gruppide raames võivad üksikud agendid üksteist asendada ilma, et see oluliselt mõjutaks sotsialiseerumisprotsessi. Kui aga teatud agentide rühm osutub defektseks, siis on defektne ka nende mõju resultaat. Kuna õiguslik sotsialiseerumine toimub koos üldise sotsialiseerumisega ja on selle üks aspekt, siis on raske leida spetsiaalseid õigusliku sotsialiseerimise agente. Küll aga moodustavad sotsialiseerimisagendid hierarhilise struktuuri, mis erinevatel noortegruppidel on erinev. See asjaolu on igati mõistetav, kuna juba noorte varasem (s.o lapseas toimunud) sotsialiseerumine ei ole sarnane, olenedes kodust ja vanematest. Vundament sotsialiseerumise hilisematele etappidele rajataksegi aga just perekonnas ja eelkõige sotsialiseerumise esimesel etapil. Sotsiaalsete (sh õiguslike) normide

⁵⁶ S. Kaugia (2006), lk 104–105.

⁵⁷ S. Kaugia (2002), lk 123–124.

⁵⁸ S. Kaugia (2011), lk 109.

⁵⁹ S. Kaugia (2006), lk 101.

aktsepteerimine ja internaliseerimine edasises elus on aga vahetult seotud erinevate sotsialiseerimisagentide mõjuga konkreetsele indiviidile.⁶⁰

⁶⁰ S. Kaugia (2006), lk 105.

2. MASSIMEEDIA MÕISTE, FUNKTSIOONID JA MÕJU

2.1. Massimeedia mõiste

The *Dictionary of Media Studies* (2006) määratleb „meediat“ kui „massikommunikatsiooni erinevaid viise, mida vaadeldakse kui üht tervikut, hõlmates televisiooni, raadiot, ajalehte ning ajakirju.“⁶¹

Termin „massimeedia“ osutab organiseeritud vahenditele, mille abil astutakse avalikult, mingi vahemaa tagant ja lühikese perioodi jooksul ühendusse paljude vastuvõtjatega.⁶²

Meedia on organiseeritud tehnoloogia, mis teeb võimalikuks massikommunikatsiooni.⁶³ Saksa kommunikatsiooniteoreetik Gerhard Maletzke on määratlenud massikommunikatsiooni kui protsessi, kus sõnumid on suunatud hajutatud publikule avalikult, vahendatult ja ühepoolset tehniliste levivahendite kaudu.⁶⁴

Massimeedia on meedia alaliik, mis hõlmab selliseid peamisi informatsioonikandjaid nagu ajaleht, ajakiri, film, raadio ja televisioon.

Televisiooni, raadio, ajalehtede ja ajakirjade mõju inimeste igapäevasele elutegevusele ja nende mõtlemisviisile on kolossaalne.⁶⁵ Meedia on kaasaegse ühiskonna lahutamatu osa. Kommunikatsioon, teabe vahetamine ja tähenduste edastamine on iga sotsiaalse süsteemi olemus. Tänapäevane avalikkus on eeskätt meediaavalikkus ja suurt osa sellest, mida me ühiskonnast või maailmast teame, saame me meedia kaudu. Meedia mõjutab kõiki elualasid – poliitikat, majandust, kunsti, haridust – ja on inimese sotsialiseerumises vähemasti sama tähtis kui näiteks perekond või haridusasutused.⁶⁶

Meedia on informatsiooni ja teabe peamine allikas. „Informatsioon on selle sisu nimetus, mida me vahetame välismaailmaga, kui me kohaneme temaga ja anname talle oma kohanemist tunda.“ (Norbert Wiener). Inimeste tegevuses kujutab informatsioon endast

⁶¹ A. Durant; M. Lambrou. *Language and Media. A resource book for students*. New York 2009, p 124.

⁶² D. McQuail (2000), lk 15.

⁶³ R. Palmaru. Massikommunikatsioon. – Meediaõpetus üldhariduskoolis. Õpetaja käsiraamat. Koost AS Kesk-Eesti Arenduskeskuse poolt moodustatud loominguline kollektiiv. Tallinn 2004, lk 27.

⁶⁴ R. Palmaru (2004), lk 25.

⁶⁵ М. Лауристин; Б. Фирсова. *Массовая коммуникация и охрана среды*. Таллинн 1987, с 3.

⁶⁶ R. Palmaru. Ühiskond ja meedia. – Meediaõpetus üldhariduskoolis. Õpetaja käsiraamat. Koost AS Kesk-Eesti Arenduskeskuse poolt moodustatud loominguline kollektiiv. Tallinn 2004, lk 9.

seoseid, mis ühendavad kõike uut, tundmatut senikogetu ja teadaolevaga ning mille alusel on inimesel võimalik ümbritsevas maailmas orienteeruda, toimuvaid sündmusi tõlgendada ning oma käitumist otstarbekalt kavandada. Mõistega „teave“ aga tähistatakse seda osa informatsioonist, mis on inimestele määratud ja kättesaadav nende jaoks arusaadaval ning kasutuskõlblikul kujul (nt loomuliku keele tekstidena, arvudena, joonistena jne).⁶⁷

On olemas kaks meedia käsitlust: meedia kui ühiskondlik vahendussüsteem ja meedia kui institutsioon.

Esimene käsitlus on rajatud sellele põhimõttele, et selleks, et ära hoida võimu kontsentratsiooni või kuritarvitamise tagajärgi, tuleb luua valitsusvõimule vastuvõim. Selliseks vastuvõimuks on näiteks igasugused huvirühmad (sellised rühmad, mida iseloomustavad ühishuvi, tegutsev organisatsioon ja püüd mõjutada poliitilist võimu; sellised organisatsioonid ei ole riigivõimu asutused ega ka parteid), erakonnad, sotsiaalsed liikumised ja meedia. Neid nelja käsitlust võime määratleda kui erilist tüüpi sotsiaalsüsteemi. Sisu poolest on tegemist kommunikatsiooni- ja tegevussüsteemiga, mida nimetatakse veel ka vahendussüsteemiks.⁶⁸

See süsteem vahendab huve mõlemas suunas (kodanikud – riik; riik – kodanikud), kusjuures huvide vahendamine tähendab mitte ainult edasiandmist, vaid ka vormimist, üksteisega sidumist, sõnastamist ja seadustamist. Oluline on ka rõhutada, et meedia erineb kvalitatiivselt teistest ühiskonna vahendussüsteemidest, s.t erakondadest, huvirühmadest, sotsiaalsetest liikumistest. Kui viimased esindavad ja vahendavad ainult iseenda või oma klientide huve, siis meedia peaks vahendama-vormima-võimendama ühiskonna huvisid ja seisukohti nende mitmekesisuses.⁶⁹

Teine käsitlus hõlmab meediat kui institutsiooni. Institutsioon on korrastatud kollektiivne tegevus. See on ajalooliselt välja kujunenud sotsiaalsed mehhanismid inimeste tegevuse ja suhete reguleerimiseks kõigis olulistes valdkondades. Iga institutsiooni (nt perekonna, kooli, erakonna jne) struktuuril on kolm tasandit: normatiivne, organisatsiooniline ja rollitase.⁷⁰

⁶⁷ M. Lauristin; P. Vihalemm. Massikommunikatsiooni teooria. Tartu 1980, lk 8.

⁶⁸ R. Palmaru (2004), lk 11.

⁶⁹ R. Palmaru (2004), lk 12.

⁷⁰ R. Palmaru (2004), lk 13.

Normatiivse taseme moodustavad ühiskonna säilimiseks ja arenguks tarvilikud väärtused, normid ja tavad. Organisatsiooniline tase on organisatsiooniline struktuur, mis tagab nende normide, väärtuste ja tavade järgimise ühiskonnas. Institutsiooni struktuuri kõige ülemine tase on rollitase. „Roll“ tähendab isikute tegevus- või käitumisviise, mis tulenevad nende asendist ühiskonnas ja institutsiooni organisatsioonilises struktuuris (nt koolis direktori roll erineb õpetajate ja õpilaste rollist).⁷¹

Samuti on ka meedia kui institutsiooni tegevuse aluseks tarvilikud väärtused, normid ja tavad, mis tema kaudu teostuvad. Meedial on selge organisatsiooniline struktuur ja pikaajaline rollijaotus (nt reporterid, toimetajad, peatoimetajad, leviosakonna töötajad), kes tegutsevad teatud normide ja tavade alusel.

Üks ühiskonna säilimiseks ja selle arenguks tarvilik tegevus on teabevahetus. Marju Lauristin ja Peeter Vihalemm on märkinud, et osalt see toimub mitmesuguste ajalooliselt välja kujunenud institutsioonide kaudu, kus toimub teabe kogumine, töötlemine ja levitamine. Teabelevi vanemalt põlvkonnalt nooremale tagavad näiteks sellised institutsioonid nagu kool ja perekond. Varem on oluline ülesanne ühiskonna kõlbeliste, ideoloogiliste ja esteetiliste väärtuste ning normide säilitamisel ja levitamisel olnud kirikul, samuti ka kunstiinstitutsioonidel (nt teatril).⁷²

17. sajandil tekkis ajakirjandus, mis 19. sajandi viimasel kümnendil kujunes rahvuslikuks kommunikatsioonisüsteemiks. See areng on seotud paljude teguritega.⁷³

Ajakirjandus saab oma kaalukaid ja mitmetahulisi ülesandeid edukalt täita vaid siis, kui toimetuste praktilistele töökogemustele liitub tõsine teaduslik uurimistöö, selgitamaks neid tegureid, millest sõltub ajakirjanduse mõju. See tähendab eelkõige lugeja, vaataja, kuulaja tundmaõppimist ning nende seaduspärasuste otsimist, mis valitsevad ühelt poolt ajakirjanduslike materjalide sisu, ülesehituse, esitusviisi ning teiselt poolt erineva vanuse, hariduse, elu- ja töökogemustega inimeste huvide, hinnangute, ootuste vahel. Ajakirjanduslik meisterlikkus ei tähenda ainult mõnusat vestmisoskust ning tähelepanelikku silma, vaid ajakirjanikult nõutakse teoreetilise mõtlemise oskust, uurimisandmete mõistmist, täpselt valitud sihtauditooriumi eripära teadlikku arvestamist ajakirjanduse eesmärkide täitmisel.⁷⁴

⁷¹ R. Palmaru (2004), lk 13-14.

⁷² M. Lauristin; P. Vihalemm (1980), lk 12.

⁷³ R. Palmaru (2004), lk 13-14.

⁷⁴ M. Lauristin; P. Vihalemm (1980), lk 3-4.

Ajakirjandus on vaid üheks massikommunikatsiooni (massimeedia) allikaks. Informatsioonisüsteemi teisteks olulisteks osadeks on raadio ja televisioon.

Raadio annab teavet ümbritsevas maailmas tehtava kohta. See on institutsioon, mis levitab, vahendab arvamusi, väärtushinnanguid. Raadio aitab inimesel lõõgastuda, meelt lahutada. Rääkides raadiost, räägime ringhäälingust ning rääkides ringhäälingust, mõistame selle all ka televisiooni.⁷⁵

Televisioon on elektroonilise suulise meedia kõige populaarsem vahend. Televisioon on maailm, milles segunevad kujutis ehk pilt ja kõikvõimalikud helid: tekst, muusika, loodushääled ja ka inimese tekitatud heliefektid. Kõik on liidetud tervikuks, mida nimetatakse audiovisuaalseks meediaks.⁷⁶

Massiteabevahendite tähtsust isiksuse kujundajana ei ole võimalik alahinnata – tänapäevases maailmas ei kujuta meist keegi elu ette ilma ametlike informatsiooniallikateta. Informatsioon, mida me nendest kanalitest saame, peab olema tõene ja peegeldama ühiskonna seisukohta asetleidnud sündmuste suhtes.⁷⁷

2.2. Massimeedia sotsiaalsed funktsioonid

Massimeedia vahendusel jõuab meieni suurem osa informatsioonist maailmas toimuva kohta. Peamine eesmärk, mida meedia läbi oma ajaloo täidab, ongi informatsiooni ja vajaliku teabe edastamine, mis erinevate massikommunikatsiooni allikate kaudu jõuab ühiskonnaliikmeteni. Tegemist on riigi sotsiaalse institutsiooniga, mida nimetatakse ka „neljandaks võimuks“ seadusandliku, täitevvõimu ja kohtuvõimu kõrval.

Meedia moodustab ühiskonnas eraldiseisva, oma reeglite ja tavadega sotsiaalse institutsiooni, mille tegevusulatuse aga määratleb ning piiritleb ühiskond. Meedia on ühiskonnast sõltuv, vaatamata sellele, et sellel on oma teatav iseseisev mõju piirkond.⁷⁸

Massikommunikatsiooni sotsiaalseid funktsioone on võimalik jaotada nelja suurde rühma:

⁷⁵ S. Karro. Suuline meedia. Raadio. – Meediaõpetus Meediaõpetus üldhariduskoolis. Õpetaja käsiraamat. Koost AS Kesk-Eesti Arenduskeskuse poolt moodustatud loominguline kollektiiv. Tallinn 2004, lk 66-67.

⁷⁶ S. Karro (2004), lk 85.

⁷⁷ S. Kaugia (2011), lk 108.

⁷⁸ D. McQuail (2000), p 4.

- 1) informeeriv;
- 2) regulatiivne;
- 3) kultuuriline ja
- 4) meelelahutuslik

Informeeriva funktsiooni hulka kuuluvad kõik need massilise teabelevi toimed ühiskonnas, mille tulemusena suureneb ühiskonnaliikmete informeeritus neid ümbritsevast keskkonnast, avardub nende silmaring ning kasvab orienteerumisvõime.⁷⁹ Regulatiivne funktsioon viitab massiteabevahendite võimalustele koondada ühiskonna erinevate gruppide teadvust ja tegevust teatavate üldiste, kõigi jaoks oluliste eesmärkide ümber ning aktiivselt kaasa aidata poliitiliste, ideoloogiliste, kultuuriliste, kõlbeliste väärtuste ning ideaalide mõjulepääsemisele.⁸⁰ Massimeedia kultuuriline funktsioon ilmneb siis, kui vaatleme massiteabe mõju inimeste kultuurialasele aktiivsusele ning silmaringile, samuti nende hinnangukriteeriumide ja maitse muutmisele suhtumisel kultuurinähtustesse.⁸¹ Üha enam kasvab massiteabe meelelahutuslik funktsioon, kus peamiseks inimeste vaba aja sisutamise vahendiks on televisioon.

Massimeedia funktsioonid omavad nii positiivseid (funktsionaalseid), kui ka negatiivseid (disfunktsionaalseid) külgi. Nii näiteks võib negatiivse informatsiooni levikuga kaasneda paanika tekkimine ühiskonnas; hinnangute ja normide levitamise puhul tuleb hoiduda liigsest standardiseerimisest; meelelahutusliku massiteabe mõju noortele võib osutuda kasvatuslikult ebasoovitavaks jne. Samuti ei ilme kõik massiteabe sotsiaalsed funktsioonid otsekohe, vaid enamik neist pääseb ühiskonna (õigus)teadvusesse küllalt pika aja jooksul. Massimeedia funktsioonide kujunemist saame mõista, vaadeldes massilist teabelevi kui protsessi, mille kulgumine allub kindlatele sotsioloogilistele, sotsiaalpsühholoogilistele ja psühholoogilistele seaduspärasustele.⁸²

2.2.1. Massimeedia reaalse elu peegeldajana

Massikommunikatsioon (eriti televisioon) aitab kujundada ühiskonnaliikmete väärtushinnanguid kogu elu jooksul, olenemata inimeste east.⁸³ Seega informatsioon, mis jõuab ühiskonnani meediakanalite kaudu, peab olema tõene ja peegeldama ühiskonnaelu

⁷⁹ M. Lauristin; P. Vihalemm (1980), lk 26.

⁸⁰ S. Kaugia (2011), lk 108.

⁸¹ M. Lauristin; P. Vihalemm (1980), lk 30.

⁸² M. Lauristin; P. Vihalemm (1980), lk 32.

⁸³ S. Kaugia (2002), lk 125.

reaalsust. Juba massimeedia sotsiaalsest funktsioonist, täpsemalt ühiskonnaliikmete informeerimise ülesandest tuleneb, et teave, mida erinevad meediakanalid meile edastavad, peab kandma endas ühiskonnas eksisteerimiseks vajalikku informatsiooni, st peegeldama sootsiumi reaalsel elu. Aga kas see on ka tegelikult nii?

Konstruktivismi teooria kohaselt meedia ei ole mitte ainult tegelikkuse vahendaja/peegeldaja, vaid ka määraja. Teiste sõnadega öeldes tajub inimene tegelikkusena seda, mida kogeb massimeedia kaudu. Seda olukorda iseloomustab hästi üks Washington Postis ilmunud nali: „Papa, kas puu, mis metsas kukkus, kukkus ka tegelikult, kui meedia ei ole sellest midagi rääkinud?“ See teooria rõhutab massimeedia suurt autoriteeti inimühiskonna jaoks informatsiooni saamise osas. Ühiskonnaliikmed suhtuvad meediasse nagu mingisugusesse pühadusse. Nende arusaamade järgi tõde on see, mida kajastatakse meedias, mitte see, mis tegelikult toimus. Konstruktivismiga võib nõustuda või mitte, kuid reaalsus on selline, et üha enam kasvab meedia kui tegelikkusest kujutluse pakkuja osa. Just meedia võime tegelikkust konstrueerida, on muutnud meediasüsteemi ühiskonna juhtivaks jaotussüsteemiks.⁸⁴ Maailm, mida me meediakanalite kaudu näeme, on massimeedias levitatavate teavete autorite poolt tõlgendatud ja rekonstrueeritud maailm, mitte aga mingi reaalse maailma peegeldus.

Käesoleva probleemi lahtimõtestamisel on määrava tähtsusega massimeedia ja riigivõimu omavahelise seose uurimine. Tõsiasi on see, et teatud osas on massimeedia riigivõimu mehhanism, mille kaudu riik üritab manipuleerida inimestega, suunata nende mõtteid riigi jaoks kasulike tulemuste saavutamise suunas. Seetõttu kajastabki meedia vaid teatavaid valikulisi sündmusi – neid, mida riik vajalikuks peab. Kuigi taoline olukord on rohkem omane totalitaarsetele riikidele, ei saa me siin siiski päris mööda minna ka teiste riigikorraldusvormidega riikidest.

Meedia on autonoomne. Tema autonoomsust võib vaadelda teatud kontinumina kahe äärmuse vahel, millest ühe puhul on meedia täielikult allutatud välistele (riiklikele või mitteriiklikele) huvidele, teise puhul on meedial täielik kontroll ja vabadus valida, mida ühiskonnaliikmeteni edastada ja mida mitte.⁸⁵

Massiteabekanalite kaudu edastatava informatsiooni filtreerimise problemaatika edasiarendamisel tuleb tõdeda tõsiasja, et paratamatult on kaasaegse ühiskonna massimeedia

⁸⁴ R. Palmaru (2004), lk 36.

⁸⁵ D. McQuail (2000), lk 256.

muutunud väga tulusaks äriks. Iga äri creedoks on aga see, et tuleb müüa seda, mida kõige rohkem ostetakse. Informatsioon, mis teabevahendite kaudu individideni jõuab, peab meelitama kuulajaid, vaatajaid ning lugejaid. Paraku on nii, et igapäevane, rutiinne informatsioon (nt ilmateade, teade ministrite kokkutuleku kohta jne) ei paku auditooriumile niivõrd tugevat moraalset naudingut kui näiteks mingisuguse õudusfilmi näitamine televisioonis, samuti ka õnnetuste ja vägivallajuhtumite kajastamine ajalehtedes ja ajakirjades. Tegelikult kuritegude, hälbekäitumise ning ühiskonnas valitseva rahutuse edastamine meediakanalite kaudu on olnud juba aastaid peamiseks muretsemise põhjuseks. Ühest küljest nähakse meediat kui fundamentaalselt hukatusliku, teisest küljest aga kui väga leebe sotsiaalse kontrolli vormina.⁸⁶

Käesoleva töö autor on seisukohal, et massimeedia ei ole saajaprotsendiliselt reaalse elu peegeldaja. Kahtlemata see, mida me raadiost, televisioonist ja ajalehtedest iga päev kuulame, näeme ning loeme, vastab küll suuremas osas tegelikkusele, kuid vaieldamatu on ka see fakt, et suur hulk informatsiooni, mida me meediakanalitest ammutame, on nii öelda massimeedias levitatavate teavete autorite ettekujutus reaalsusest, mitte aga tegeliku ühiskonnaelu peegeldus.

See, millist infot meist keegi meediakanalitest teadlikult ammutab, sõltub meie huvidest, hobidest, tegevusvaldkonnast. Meie alateadvus on aga enamal või vähemal määral mõjutatav saadava informatsiooni sisust ja kvaliteedist ka siis, kui meid massiteabevahendite vahendusel (n.ö pealesurutav) teema eriti ei huvitagi.⁸⁷

2.3. Massimeedia mõju isiksusele

Massikommunikatsiooni uurimise aluseks on eeldus, et meedial on märkimisväärne mõju. Samas pole veel jõutud kokkuleppele eeldatava mõju olemuses ja ulatuses.

Meedia summaarset mõju on raske mõõta. Väga raske on ka peale mingit sündmust kindlaks teha, kui palju meedia seda mõjutas. Harva saab öelda, et meedia oli ainuke või piisav teatud mõju põhjustaja. Seega meedia suhtelist panust on äärmiselt raske hinnata.⁸⁸

⁸⁶ R. Reiner. Media made criminality: The representation of crime in the mass media. – The Oxford Handbook of Criminology. Reiner, Robert and Maguire, Mike and Morgan, Rod (eds.). Oxford University Press, Oxford, UK, 2002, p 376.

⁸⁷ S. Kaugia (2011), lk 109.

⁸⁸ D. McQuail. McQuaili massikommunikatsiooni teooria. Tartu 2000, lk 373.

McQuail on veendunud, et meedia mõju (efekt) on lihtsalt massimeedia tegevuse planeeritud või ettekavatsemata tulemus. Autori sõnul viitab väljend „meedia võim“ massimeedia üldisele omadusele avaldada mõju ja eriti planeeritud mõju. Meedia mõjust aga saab rääkida üksnes juhul, kui indiviid on meedia teadet tähele pannud või tal vähemalt oli võimalus seda märgata.⁸⁹

Sõnumite saatmine meedia vahendusel mõjutab inimesi nagu süst. Tegemist on nn süstlateooriaga (*the hypodermic needle*). Sõnum surutakse vägisi vastuvõtjasse ja sel on soovitud mõju – inimesed tegutsevad sõnumi kohaselt.

Süstlateooria on reaktsioonimudeli üks variant. Selle teooria järgi lähetab saatja (massimeedium) stiimuli, mis jõuab vastuvõtjani ja kutsub esile stiimuli (reaktsiooni). Selle mudeli järgi on vastuvõtja meediumi ees relvitu: ta istub kinniseotult stiimulikahuri ees ja teda toidetakse vägisi hoolikalt valitud ning hästi ette valmistatud stiimulitega. Vilbur Schramm on nimetanud sellist mõjukäsitust „kommunikatsiooni kahuriteooriaks“.⁹⁰

Sellise käsituse juured ulatuvad Aristoteleseni ning tema kommunikatsiooniteooria järgi peab stiimul, kui see on piisava hoolikusega ette valmistatud, saavutama soovitud mõju.

USA teadlasterühm Hadley Cantrili juhtimisel uuris meedia poolt edastatud sõnumite mõju inimeste käitumisele ja nad jõudsid huvitavale järeldusele: mõju ei tulene mitte niivõrd meediasõnumist (nn stiimulist), kuivõrd selle peegeldusest. See tähendab seda, et teiste inimeste käitumist mõjutab mitte niivõrd sõnum ise, kuivõrd teiste inimeste reaktsioon sellele. Teade on eriti mõjus siis, kui ilmneb selle peegeldav struktuur: tuleb sarnaneda teiste ühiskonnaliikmetega, tuleb arvata nii, nagu teised seda teevad jne. See on oma olemuselt reflekteeriv mõju, mida on praeguseks ajaks veel vähe uuritud.⁹¹

Pole mingisugust kahtlust, et televisiooni- ja raadiosaadete, ajakirjanduse ning filmide mõju on noortele tugevam, määravam ja märgatavam. Kahtlemata on massimeedia aga ka selleks vahendiks, mis aitab ka täiskasvanutel omandada erinevaid rollimudeleid.⁹²

⁸⁹ D. McQuail (2000), lk 379.

⁹⁰ R. Palmaru (2004), lk 35.

⁹¹ R. Palmaru (2004), lk 35-36.

⁹² S. Kaugia (2002), lk 124.

Massimeedia mõju on üldjoontes kahesugune. Ühelt poolt kannavad massiteabevahendid endas üldkultuurilist teavet ja vajaliku informatsiooni ning mõjutavad arengut positiivselt. Teisalt poolt aga sisaldab meedia palju vägivalda, kuritegevust, ebaeetilisust ja seksuaalset lõtvust, mida näiteks lapsed veel kriitiliselt hinnata ei suuda. Üks peamisi probleeme ongi see, et moraalselt, emotsionaalselt ja psüühiliselt väljakujunemata lapsel puudub piisav otsustusvõime, et kujundada meedias nähtud ebaloomulikkusest, vastuolulisusest ja mitmepalgelisusest terviklik pilt.⁹³ Täiskasvanutel on aga juba olemas võime suhtuda kriitiliselt massimeedias kajastatava informatsiooni sisusse ja seega on täisealistel lihtsam kujundada adekvaatne pilt massikommunikatsiooni vahendite kaudu edastatava teabe suhtes.

Selleks, et aidata lapsi meediasõnumit kriitiliselt lugeda, hinnata ja mõista, tuleks propageerida meediakasvatuse arendamist koolis. See peaks igati aitama kaasa noorte integreerumisele meediamaaailmasse.

Pole kahtlust, et massimeedia mõju lisaks isiksusele on väga suur ka ühiskonnale. Tegemist on võimsa institutsiooniga, mille osatähtsust kaasaegses ühiskonnas on raske ülehinnata. Näiteks reklaam, mida me iga päev erinevate meediakanalite kaudu näeme, on muutunud tähtsaks tootmisharuks, propaganda on võimas inimeste mõjutamise vahend, eriti aga totalitaarsetes riikides. Üha enam kasvab suhtekorralduse osa ühiskonnas.⁹⁴

2.3.1. Massimeedia empiirilised uuringud kui seose tuvastamine meedia ja ühiskonna vahel

Meedia sisu süstemaatilise uurimiseni viis alguses huvi massikommunikatsiooni potentsiaalse mõju vastu ja soov mõista, millest sõltub see, kas sisu meeldib auditooriumile või mitte. Mõlemal aspektil on massikommunikatsioonite seiskohalt praktiline tähendus, need on aja jooksul avardunud ja hõlmavad nüüdseks laiemaid teoreetilisi küsimusi.⁹⁵

Kõige esimesed massimeedia uurimused põhinesid oletustel, et sisu peegeldab rohkem või vähem tema koostaja eesmärke ja väärtusi; teadetest saab leida või tuletada tähendusi ja vastuvõtjad mõistavad teate sisu nii, nagu saatja kavatses. Arvati isegi, et mõjusid saab avastada sisuga seonduvate usaldusväärseks tõendusmaterjaliks kultuuri ja ühiskonna kohta,

⁹³ K. Vinter. Väike laps, meedia ja meediakasvatus. – Arvutivõrgus: http://www.teatoimeta.ee/sisu/Vaike_laps_meedia_ja_meediakasvat_5.htm, 11.03.2012.

⁹⁴ R. Palmaru (2004), lk 35-36.

⁹⁵ D. McQuail (2000), p 273.

milles see loodi. Laiemas mõttes peeti massimeedia sisu enam-vähem usaldusväärseks tõendusmaterjaliks kultuuri ja ühiskonna kohta, milles see loodi. Tegelikult kõik need oletused (välja arvatud viimane), tunnistati mitteusaldusväärseks ja sellepärast muutusid sisu uurimused komplekssemateks ja probleemsemateks. Võib ilma liialdamata öelda, et massimeedia sisu kõige huvipakkuvamad aspektid pole teated kui niisugused, vaid rohkem või vähem varjatud ja vaieldavad tähendused, mis meediatekstides sisalduvad.⁹⁶

Eestis hakati massimeedia regulaarseid empiirilisi uuringuid läbi viima 1965. aastal ning 1960-ndate keskpaika peetakse üldiste empiiriliste sotsiaalteaduste sünniajaks.⁹⁷

Uuringute empiiriline alus koosnes peamiselt meediatarbimise uurimuste tulemustest, elustiilidest ja väärtustest, meedia sisu ning 1980. ja 1990. aastatel Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituudi poolt läbi viidud diskursuse analüüsist.⁹⁸

Eesti meedia teadlaste teadusuuringute huvid olid tol ajal ja on ka käesoleval hetkel keskendunud peamiselt järgmistele probleemidele:

- 1) meediasüsteemi areng ja meediaturu muutused meedia kasutuses;
- 2) meedia ja poliitiline kommunikatsioon; poliitilise kultuuri arengud ja muutused poliitilises diskursuses; poliitilise domineerimise ja õiguspärasuse probleemid;
- 3) professionaalse kultuuri muutmine meedias; ajakirjanike põlvkondade vahetumine; ajakirjanduslike konventsioonide ja diskursuste areng;
- 4) meedia roll rahvuse ehitamise protsessis ja vähemuste ühiskonda integreerimine.⁹⁹

⁹⁶ D. McQuail (2000), lk 274.

⁹⁷ P. Vihalemm; M. Lauristin. Media Research and Media Education. – Arbeitshefte Internationaler Journalismus. Working Papers International Journalism, 1, 2002, p 23.

⁹⁸ M. Lauristin; P. Vihalemm (2002), p 24.

⁹⁹ M. Lauristin; P. Vihalemm (2002), p 25.

3. MASSIMEEDIA KUI UNIVERSAALNE ÕIGUSLIKU SOTSIALISEERIMISE AGENT

3.1. Massimeedia roll noorte õiguskasvatuses Eestis

Meedia osa on Eesti ühiskonnas väga oluline. Seda tõendavad nii ajaloolised faktid kui ka igasugused kaasaegsed meediakasutuse uuringud. Eesti massimeedia on läbinud pika tee saamaks selliseks, nagu ta praegu on.

Kui käsitleda Eesti ajalugu, siis vaieldamatuks faktiks jääb, et kogu Nõukogude okupatsiooni ajal aastatel 1944-1991 mängis massimeedia Eesti ühiskonnas väga suurt rolli. Näiteks 1970.-1980. aastail oli Eesti meediakasutus üks aktiivsemaid Nõukogude Liidus ning oli võrreldav Põhja-Euroopa üldiselt väga kõrge meediatarbimisega, eriti trükisõna levikuga. 1987. aastal ulatus päevalehtede arv 1000 elaniku kohta 406-ni. Vaatamata nõukoguliku propagandasüsteemi tugevale survele säilitas eestikeelne ajakirjandus sotsiaalse integraatori rolli ning etendas olulist osa eestlaste kultuurilise ühendajana.¹⁰⁰ Kohalikud lehed kujundasid Eesti NSV territooriumil mõjusamal määral kui paljudes vennasvabariikides kogu ajakirjanduse üldpilti ning lugeja suhtumist massiteabesüsteemi tervikuna.¹⁰¹

Poliitilise massiliikumise kõrgajal, ehk 1988-1990, oli meedia roll inimeste ühendajana ja poliitilise aktiivsuse kujundajana eriti suur. Ajalehtede ning ajakirjade levik jõudis kõigi aegade kõrgseisu – eestikeelsete päevalehtede tiraažid ulatusid 200 tuhandeni, venekeelsetel 95 tuhandeni; ajakirjade tiraažid 225 ja kultuurilehe tiraaž 91 tuhandeni. Päevalehtede trükiarv 100 inimese kohta tõusis 528 eksemplarini.¹⁰²

Vaadates Eesti meedia edasisi arenguid, pärast Eesti taasiseseisvumist, võime jälgida, kuidas ülemineku ajal autoritaarne mõiste suhtest meedia – riik oli järk-järgult asendatud mõistega täiesti vabast meediast. Teise üleminekuetapi jooksul oli ajakirjanduse liberaliseerimine tihedalt seotud riigi omandi ja trükimeediale toetuste andmise kaotamisega. Toimus mitte ainult ajalehtede erastamine ning uute perioodiliste väljaannete loomine, vaid samal ajal ka kiire põlvkondade vahetus ajakirjanike seas.¹⁰³ Ajakirjandus püüdis olla vaba sotsiaalsetest

¹⁰⁰ M. Lauristin; P. Vihalemm. Meediakasutus ja sotsiaalsed muutused Eestis. – Eesti inimarengu aruanne 1998. Koost K. Heidmets jt. Tallinn 1998, lk 31.

¹⁰¹ M. Lauristin; P. Vihalemm. Rajoonileht ja lugeja. Tallinn 1987, lk 88.

¹⁰² M. Lauristin; P. Vihalemm (1998), lk 32.

¹⁰³ P. Vihalemm; E. Lauk; M. Lauristin. Estonian Media in the Process of Change. – Return to the Western World: Cultural and Political Perspectives on the Estonian Post-Communist Transition. Edited by M. Lauristin and P. Vihalemm with K. E. Rosengren and L. Weibull. Tartu 1997, p 228.

kohustustest, kujutada endast avatud neutraalset ruumi, milles võis avalikult esitada erinevaid huvisid ja seisukohti.

Kodanikuühiskonna areng muutus pärast iseseisvuse taastamist palju aeglasemaks – selle tugevnemiseks oleks taasiseseisvumise perioodil mobiliseerivat rolli mänginud meedia saanud anda oma osa, aga ei panustanud sellesse.

Ajakirjanduse transformeerumine ettevõtluse haruks muutis meedias peamiseks edu saavutamise kriteeriumiks ostujõulise auditooriumi ligimeelitamise – ajakirjandusliku tegevuse tulemust hakati enam hindama kui tulutoovat toodet, mitte kui sotsiaalse, eetilise ja esteetilise väärtusega teksti. Toimus trükisõna tiraažide langus.

Juba ajavahemikus 1991-1994 tekkis juurde ligi 30 uut ajakirja, 20 kohalikku raadiojaama, 2 üle-eestilist ja 4 kohalikku telejaama. Meediamaaistik läänestus ning mitmekesisus.¹⁰⁴

Erinevatel ajastutel võib Eesti ühiskonna meediaaktiivsust vaadelda kui kultuurilise ja sotsiaalse kapitali suurendamise vahendit. Aktiivsus massiteabekanalite kasutamisel on seotud aktiivsusega muudes valdkondades, näiteks tööalase aktiivsusega, ettevõtlikkusega, tarbimisaktiivsusega, suurema huviga ühiskondlike probleemide ja kultuuri vastu. Samuti aitab meediaaktiivsus kaasa regionaalsete arenguerisuste kompenseerimisele, vähendades sotsiaalset ja kultuurilist distantssi maa ja linna, pealinna ja kaugemate regioonide elanike vahel.¹⁰⁵

Pole mingisugust kahtlust, et massimeedia mängib väga suurt rolli meie tänapäevases ühiskonnas. Eesti inimene ei kujuta ette oma elu ilma oluliste meedikanaliteta, mis on indiviidi igapäevase elu tähtsateks osadeks. Kui suurt rolli mängib aga massimeedia inimeste ja eriti noorte õiguskasvatuses? Kuidas erinevad massiteabevahendid aitavad kaasa sihikindlale tegevusele ühiskonnaliikmete seaduskuulekuse hoidmiseks ja tugevdamiseks?

Inimene sünnib maailma, kus juba eksisteerivad inimeste poolt kujundatud raamid ja arusaamised. Seega uue ühiskonnaliikme teadmiste kujunemine algab mitte tühjast kohast, vaid ühiskonnas aastatega väljakujunenud sotsiaalsete normide baasil. Sellist teadmiste,

¹⁰⁴ P. Vihalemm. Meediasüsteem ja meediakasutus Eestis 1965-2004. Tartu 2004. – Arvutivõrgus: http://www.histrodamus.ee/?event=Show_event&event_id=4296&layer=261&lang=est#4296, 11.03.2012.

¹⁰⁵ M. Lauristin; P. Vihalemm (1998), lk 32.

normide ja arusaamiste omandamist indiviidi poolt nimetatakse kasvatusseks. Õiguslaste väärtuste omandamise protsessi aga õiguskasvatusseks.

Juba varasest lapsepõlvest alates hakkab inimene alateadlikult omaks võtma kõike, mida ümbrus talle pakub, omandades ajapikku sotsiaalsed normid ja väärtushinnangud, mis kujundavad tema eluteed kuni surmani.¹⁰⁶ Seega on mõttekas käsitleda nimelt noorte õiguskasvatuse problemaatikat, kuna just noores eas kujuneb indiviidil baaskogemus ühiskonnas aktsepteeritud sotsiaalsete normide ja väärtuste omaksvõtmiseks ning tema õigusteadvuse, kui õiguskasvatuse produkti, formeerumiseks.

Õiguskasvatus on õigusliku sotsialiseerumise üheks aspektiks. Kui kasvatusprotsess tervikuna on suunatud isiksuse kujunemisele, siis õiguskasvatuse vahetuks ülesandeks on kujundada isiksuse struktuuri õiguslikult tähenduslikke elemente ja nimelt õigusteadvust ja õiguskultuuri.¹⁰⁷ Seega tuleb noorte õiguskasvatust vaadelda kui isiksuse kujundamise ulatusliku programmi lahutamatu koostisosa.¹⁰⁸

Noorte õiguskasvatuse keskseks eesmärgiks on noorte suunamine õiguspärasele käitumisele. Püüdes seda ülesannet lahendada õiguslike teadmiste levitamise, õiguspropaganda intensiivistamise kaudu, ei tohi unustada, et paljalt õiguslikud teadmised, mida ei toeta sügavad käitumise regulaatorid, ei suuda kindlustada indiviidi õiguspärast käitumist.¹⁰⁹ Mis on aga need sügavad käitumise regulaatorid, mis aitavad kaasa inimese õiguspärasele käitumisele?

Lähtepunktiks sellele küsimusele vastamiseks on tees, et õiguspärane käitumine tuleneb orgaaniliselt antud ühiskonnas valitsevast kultuurist ja üldiselt tunnustatud ühiselureeglitest.¹¹⁰ Järelikult: selleks, et õiguskasvatus täidaks oma eesmärgi ja oleks seega täielik, on esmalt vaja õpetada noortele ühiskonnas valitsevat kultuuri ja ühisreegleid ning seejärel juba õiguspropaganda intensiivistamise kaudu levitada õiguslikke teadmisi.

¹⁰⁶ S. Kaugia (2002), lk 122.

¹⁰⁷ E. Raska. Õiguskasvatusest ja noorte õigusteadvuse struktuurist. – Nõukogude Kool, 5, 1976, lk 359.

¹⁰⁸ E. Raska. Noorte õiguskasvatuse kriminoloogilisi aspekte. – Looming, 12, 1974, lk 2086.

¹⁰⁹ E. Raska. Individuaalse õigusteadvuse struktuurist ja õiguskasvatuse eesmärkidest. – Tartu Üikooli Toimetised. Kriminoloogia-alaseid töid, 376 (5), 1976, lk 55.

¹¹⁰ E. Raska (376 (5), 1976), lk 56.

Meedia, kui üks tähtsamatest õigusliku sotsialiseerimise agentidest, omab väga suurt (kui mitte peamist) rolli kultuuriväärtuste, ühiselureeglite ning õigusteadmiste edastamises ühiskonnaliikmetele. Nii on tal tugev mõju noorte õiguskasvatusele ning lõppastmes nende õigusteadvuse ja õiguskultuuri kujundamisele.

Meedia vahendusel jõuab meieni suurem osa sellest, mis ümbritsevas maailmas toimub. Paljud meie teadmised maailma kohta pärinevad meediast. Televisioon, arvutid, videomängud, DVDd ja muu elektrooniline meedia on lahutamatu osa laste igapäevaelust. Meedia on lapse üheks kogemusruumiks, milles toimub muuhulgas õppimine. Vaieldamatuks faktiks jääb, et meedia avaldab laste arengule ja käitumisele mõju juba maast madalast.¹¹¹

1995. aastal läbiviidud noortele suunatud küsitluse eesmärgiks oli välja selgitada, millisel kohal on massikommunikatsioonivahendid õiguslike teadmiste ning käitumisjuhiste saamisel.¹¹² Teiste sõnadega, küsitluse mõtteks oli uurida massimeedia autoriteeti noorte õiguskasvatuses.

Uurimuse tulemuseks oli see, et noorte õiguslaste teadmiste peamiseks allikaks on sellised tähtsamad massikommunikatsioonivahendid nagu televisioon ja ajalehed.¹¹³ Käitumisjuhiste saamiseks on noortele siiski olulisem isiklik kontakt tema jaoks autoriteetse inimesega. Esimesel kohal oli ema kui peamine käitumisjuhiste saamise allikas. Kuigi massimeedia ei osutunud kõige esimeseks noorte käitumist mõjutavaks teguriks, on see siiski väga tähtsaks agendiks noorte õiguskasvatuses.¹¹⁴

Kui keskenduda massikommunikatsiooni kvaliteedile, siis teatavasti kõik, mis massimeediakanalite kaudu adressaatideni jõuab, ei ole alati õpetlik, hariv, esteetiline ega eetiline.¹¹⁵

Nagu juba eespool (peatükis 2.3.) märgitud, ei oma massimeedia ainult positiivset mõju, vaid sellel on ka negatiivne toime isiku õiguskasvatusele. „Massimeedia kahesugune mõju avaldub selles, et ühelt poolt kannavad massiteabevahendid endas ühiskonnas eksisteerimiseks vajaliku informatsiooni ja mõjutavad arengut positiivselt, teiselt poolt aga sisaldab

¹¹¹ K. Vinter. Väike laps, meedia ja meediakasvatus. – Arvutivõrgus: http://www.teatoimeta.ee/sisu/Vaike_laps_meedia_ja_meediakasvat_5.htm, 17.03.2012.

¹¹² S. Kaugia (2002), lk 126.

¹¹³ S. Kaugia (2002), lk 127.

¹¹⁴ S. Kaugia (2002), lk 129.

¹¹⁵ S. Kaugia. Massimeedia mõjust noorte hälbekäitumisele. – Forseliuse Sõnumid, 11, 2004, lk 31.

massimeedia kuritegevust ja vägivalda, mida psüühiliselt väljakujunemata laps ei suuda veel kriitiliselt hinnata. Samuti pakub massimeedia lastele ka erinevaid käitumismudeleid.”¹¹⁶

Käsitledes kuritegevust ja vägivalda kui hälbekäitumist meedias, ei saa mööda vaadata mõju probleemist noorte õiguskasvatusele. Pidevalt propageeritav vägivald ahvatleb järeletegemist, telekraanilt või kinolinalt nähtud surm ei tekita õudu ega hirmu selle nähtuse ees, pigem tundub ta naljana, mida tasuks ka ise teiste peal proovida. Samuti meedias ülistatud kurjategijad muutuvad hämmastavalt sageli noorukite iidoliteks.¹¹⁷ See kõik viib selleni, et noorte õiguskasvatus kulgeb negatiivses suunas, mille tagajärjel kujuneb neil deviantse käitumise mudel.

Vaieldamatuks tõsiasjaks aga jääb, et erinevate massimeediavahendite (televisioon, raadio, ajakirjandus, filmid jne) peamiseks eesmärgiks on eelkõige inimeste väärtushinnangute kujundamine, mitte aga noortest inimestest kurjategijate kasvatamine, kuigi negatiivsete momentide edastamine massimeedia kaudu on tänapäevase äriühiskonna lahutamatuks osaks.

Vaatamata sellele, et massiteabevahendite mõju on tugevam, määravam ning märgatavam just noorsoole, on massimeedia kahtlemata selleks vahendiks, mis aitab ka täisealistel omandada rollimudeleid, mida on võimalik rakendada pidevalt muutuv ja alatasa uut sisseelamist nõudvas sotsiaalses keskkonnas.¹¹⁸

3.2. Ühiskonnas oodatavast käitumisest arusaama vormimine

Inimese arusaam ühiskonnas oodatavast käitumisest kujuneb sotsialiseeri(u)misprotsessis sotsialiseerimisagentide kaudu. Sotsialiseeri(u)mise üheks alaliigiks on õiguslik sotsialiseeri(u)mine.

Õiguslik sotsialiseeri(u)mine ei ole alati positiivne ning võib kulgeda ka negatiivses suunas. Lähtuvalt sellest võib indiviidil kujuneda kaks arusaama ühiskonnas oodatavast käitumisest: õige ja väär. Õige arusaam tähendab seda, et isikul kujuneb õiguspärane, ühiskonnaliikmete poolt aktsepteeritud käitumine. Isiku väärarusaama tagajärjel aga kujuneb tal käitumine, mis on vastuolus sootsiumis kehtivate õigusnormide ja -reeglitega ehk on oma olemuselt

¹¹⁶ K. Vinter. Väike laps, meedia ja meediakasvatus. – Arvutivõrgus: http://www.teatoimeta.ee/sisu/Vaike_laps_meedia_ja_meediakasvat_5.htm, 17.03.2012.

¹¹⁷ S. Kaugia (2004), lk 31-32.

¹¹⁸ S. Kaugia (2004), lk 32.

õigusvastane. Massimeedia on universaalseks õigusliku sotsialiseerimise agendiks, mille ülesandeks on kujundada isiksust ja tema arusaama ühiskonnas oodatavast käitumisest. Massimeediat võib vaadelda kahest aspektiks lähtuvalt: 1) õigusnormide edastamine ning õiguspärase käitumise propageerimine massimeedia poolt; 2) kuritegevuse peegeldamine massimeedias: sisu, tagajärjed ja põhjused.

3.2.1. Massimeedia õiguspärase käitumise kujundajana

Igas ühiskonnas peetakse tarvilikuks, et inimesed omandavad – esmajoonel lapse- ning noorukieas kulgeva sotsialiseerumisprotsessi kaudu – selles ühiskonnas omaksvõetud käitumise mallid.¹¹⁹ Ehk teiste sõnadega, inimene peab teadvustama ja aktsepteerima neid sotsiaalseid norme, mis reguleerivad inimeste käitumist konkreetses ühiskonnas.

Sotsiaalne norm on käitumiseeskiri, millega mõjutatakse inimeste käitumist soovitud tulemuse saavutamiseks kogu ühiskonna või konkreetse sotsiaalse grupi huvides. Oma olemuselt on ühiskondlik norm keeld, käsk või luba midagi teha ja see on esitatud pöördumisena indiviidi, sotsiaalse grupi või ühiskonna poole. Sotsiaalsed normid liigitatakse kahte suurde rühma – õigus- ja õigusvälisteks normideks.¹²⁰

Nagu juba eespool mainitud, massimeedia on oluliseks õiguslaste teadmiste allikaks, kuid isiku õiguspäraseks käitumiseks ei piisa üksnes õigusteadmistest ja tema poolt ühiskonnas kehtivate normide aktsepteerimisest.

Ei pea olema teravapilguline teoreetik või suurte kogemustega uurija-eksperimentaator mõistmaks, et valdav enamik inimesi käitub õiguspäraselt mitte sellepärast, et nad on teadlikud keelavate õigusnormide olemasolust. Tegelikult õiguspäraselt käitudes juhinduvad inimesed teadvuse struktuuri nii sügavatest elementidest, et üsna tihti ei oska isegi seletada, miks nad antud olukorras just nii käitusid. Kui siiski ollakse sunnitud oma käitumist seletama, viidatakse tavaliselt teatavatele tõekspidamistele ning harjumustele. Sellist sügavat veendumust käitumise ainuõiguses ning ainuvõimalikkuses nimetatakse isiku arenenuks õigusteadvuseks, mis formeerub õigusliku sotsialiseeri(u)mise protsessis. Arenenud õigusteadvuse reaalne sisu väljendub inimeste õiguspärases käitumises.¹²¹

¹¹⁹ P. Kenkmann. Hälbekäitumine sotsioloogia vaatekohast. – Õigus. Psühholoogia. Sotsioloogia. Õppematerjale III. Koost S. Kaugia. Tartu 2003, lk 14.

¹²⁰ S. Kaugia (2010), lk 52.

¹²¹ E. Raska (1974), lk 2088.

Mis mõju omab massimeedia, kui tähtis õiguslik sotsialiseerimisagent isiku arenenud õigusteadvuse ja lõppastmes tema õiguspärase käitumise kujundamisele?

Meedia tekitatud muutused inimese mõttemaailmas võivad olla nii kasulikud kui ka kahjulikud. Selleks, et massikommunikatsioon, kui mõjukas institutsioon, täidaks edukalt õigusliku sotsialiseerimisagendi rolli, tuleb eriti keskenduda selle institutsiooni kvaliteedi küsimusele.¹²²

Igas ühiskonnas moodustavad normikuulekad ühiskonnaliikmed enamuse.¹²³ See omakorda tähendab seda, et massimeedia kui üks peamistest isiku normiteadvuse kujundavatest faktoritest täidab edukalt oma sotsiaalseid funktsioone. Neid on massimeedial neli: informeeriv, regulatiivne, kultuuriline ja meelelahutuslik.¹²⁴ Edukas sotsiaalsete funktsioonide täitmine eeldab seda, et massiteabevahendite kaudu jõuab ühiskonnaliikmeteni selline informatsioon, mis soodustab arenenud õigusteadvuse kujunemist ning isiku edasist õiguspärast käitumist.

Isiku õiguspäraseks käitumiseks ei piisa üksnes õigusteadmistest, tal peab olema arenenud õigusteadvus. Samas ei saa me eitada seda fakti, et õiguslaste teadmiste levitamine on arenenud õigusteadvuse ja seejärel õiguspärase käitumise kujundamise üks vahend.

Selleks, et õiguslased teadmised saaksid levitatud, peavad massimeediakanalid 1) täitma profülaktilist funktsiooni – looma eitavat suhtumist õiguserikkumistesse ja õiguserikkujatesse, 2) tutvustama õigusnorme ja -teemasid. Siinkohal on oluline silmas pidada seda, et arenenud õigusteadvuse kujunemine ei sõltu üksnes õiguslase selgitustöö tasemest. Kui juriidiline kultuur on madal, õigusnormid ei ole kehtestatud demokraatia tingimustes ja nende kohaldamisel ei peeta kinni seaduslikkusest, siis ei saa ka õiguslane selgitustöö olla efektiivne.¹²⁵ On ju vaieldamatu tõsiasi, et juriidiliselt kehtiv norm võib olla nii- öelda „surnud õigus“, mis juriidilises mõttes ei ole küll oma kehtivust kaotanud, kuid millel puudub

¹²² S. Kaugia (2011), lk 108.

¹²³ S. Kaugia (2011), lk 7.

¹²⁴ M. Lauristin; P. Vihalemm (1980), lk 26.

¹²⁵ F. Luiksaar. Õigusteema ajakirjanduses – oluline faktor õigusteadvuse kujundamisel. – Juridica, 1, 1996, lk 37.

sotsiaalne toime. Selleks, et õigus oleks „elav“, mis väljendub tema realiseeritavuses ühiskonnaliikmete poolt, on vajalik, et ta oleks kehtiv ka sotsiaalselt.¹²⁶

Seega selleks, et massimeedia oleks õiguspärase käitumise kujundajaks, peab massiteabevahendite abil tehtav õiguspropaganda rõhutama õigusrikkumiste amoraalsust ja vastuvõetamatust ning riigi poolt vastuvõetavad ja seejärel ühiskonnaliikmetele tutvumiseks esitatud õigusnormid peavad olema õiglased ja demokraatlikus ühiskonnas täiesti aktsepteeritavad.

Inimene, kelle käitumist juhib arenenud õigusteadvus, käitub õiguspäraselt igasugustes olukordades, s.t. ta ei allu oma käitumisjoone kindlaksmääramisel välissituatsiooni juhuslikele mõjudele. Küll aga võivad välissituatsiooni muutused tugevasti mõjustada selle inimese käitumist, kellel puuduvad vastavad veendumused.¹²⁷

Ühiskonna igakülgse arengu edukus on otsesõltuvuses sotsiaalse keskkonna ja ühiskonnaliikmete vahelise koostöö õnnestumisest. Selle koostöö õnnestumise üheks peamiseks garantiiks on muuhulgas ühiskonna elanike õigusteadvuse taseme tõstmine. Antisotsiaalne käitumine on märk mingisugusest defektist indiviidi vastastikuses toimes sotsiaalse keskkonnaga ning osutab teatud kitsaskohtadele ühiskonna elus, näitab, millisele konkreetsele eluvaldkonnale tuleb pöörata kõrgendatud tähelepanu jne. Ühiskonnastane käitumine, eriti aga kuritegevus, on indikaator, mis annab märku ühiskonna sisemise konfliktsuse määrast.¹²⁸

Seoses indiviidi kriminaalse aktiivsuse uurimisega, selgitamaks isiku kalduvust õigusvastasele käitumisele, pandi alus kontseptsioonile, mis käsitab õiguserikkumiste ja kuritegude toimepanemist kui mitte peamise, siis igal juhul olulise isiku defektse õigusteadvuse põhjusena.¹²⁹

Kaasaegse kriminaalpoliitika üheks peamiseks eesmärgiks on kuritegude ja teiste õiguserikkumiste arvu vähendamine ning ühiskonna turvalisuse suurendamine. Ühiskonna

¹²⁶ S. Kaugia. Õiguse õiglus efektiivse õiguse eeldusena. – Interdistsiplinaarsus sotsiaalteadustes. II. Eesti sotsiaalteaduste VI aastakonverents 4.-5. november 2005 Tallinna Ülikoolis. Artiklite kogumik. Koost A. Pulver. Tallinn 2007, lk 487.

¹²⁷ E. Raska (1976), lk 359.

¹²⁸ S. Kaugia (2000), lk 1483.

¹²⁹ E. Raska (2009), lk 56.

turvalisus on aga üheks heaoluväärtuseks, mis kujutab endast inimeste poolt tunnetatud ja ühiskonna poolt tagatud heaolu.¹³⁰

Agressiivsus ja vägivald kui deformeerunud õigusteadvuse tagajärjed ei ole turvalise ühiskonna tunnuseks. Ühiskonnaliikmete suhtumine vägivalda iseloomustab aga olulisel määral nende õigusteadvuse taset.¹³¹

Elanikkonna õigusteadvuse, kui ühe olulise ühiskonna turvalisust mõjutava teguriga seondult tuleb eriti esile tõsta sotsiaalsete ennetusmeetmete osatähtsust – et tagada kõnealuste ennetusmeetmete eesmärkide täitmine, on vajalik astuda samme õigusteadvuse taseme tõstmiseks. Üheks arvestatavaks meetodiks siin on parandada sotsialiseerumistaset ja tagada erinevate sotsiaalsete gruppide sotsiaalne integratsioon.¹³²

Seega selleks, et vältida defektse õigusteadvuse kujunemist, tuleb isikute (eriti noorte) õiguskasvatuses orienteeruda eelkõige õigusteadvuse taseme tõstmisele. Selle ülesande täitmisel on oluline roll õigusliku sotsialiseerimise agentidel ja eriti tänapäevase ühiskonna tähtsaimal infoallikal – massimeedial. Siinkohal tekib aga küsimus, kuidas saab massiteabevahendite abil tõsta ühiskonna õigusteadvust kui tänapäeva massimeedia propageerib nii palju agressiivsust ja vägivalda?

3.2.2. Kuritegevuse peegeldamine massimeedias: sisu, tagajärjed ja põhjused

Esimesed meedia sisu uuringud peegeldasid põhiliselt muret vägivalla ja kuritegevuse esitamise kohta massimeediakanalites. Hiljem lisandusid uurimisvaldkondade hulka uudised, debatil ja meelelahutus.¹³³ Peab tunnistama, et selliste massimeedia poolt edastatavate ühiskondlike hälvete uurimine, nagu vägivald ja kuritegevus, ei ole oma aktuaalsust kaotanud ka täna.

Kuritegevuse juhtumid ja nende esitamine on olnud alati silmapaistev osa kogu massimeedia sisust. On läbi viidud uuringud hindamaks kuritegevuse komponentide proportsiooni kogu meedia sisust, mis näitasid, et suur osa massiteabekanalite kaudu edastatavatest uudistest

¹³⁰ S. Kaugia. Õigusteadvuse taseme tõstmine kriminaalpoliitika elemendina. – Vaateid õiguspoliitikale. Artiklite kogumik. Koost S. Kaugia. Tartu 2008, lk 113.

¹³¹ S. Kaugia (2008), lk 117.

¹³² S. Kaugia (2008), lk 116.

¹³³ D. McQuail (2000), lk 274.

puudutab kuritegelike tegevuste edastamist.¹³⁴ Üheks kõige arutletavaks küsimuseks akadeemilises ringkonnas on see, mil määral televisiooniprogrammid, filmid, igasugused veebilehed ja arvutimängud võivad põhjustada antisotsiaalset, normivastast ning kuritegelikku käitumist. Meedia ja ühiskonna vahelist suhet nimetatakse mõnikord „hüpodermilise süstla“ mudeliks seetõttu, et seda kujutletakse kui mehhaanilist ja keerukat protsessi, mille kaudu meedia „süstib“ väärtusi, ideid ja informatsiooni otse passiivsele vastuvõtjale, produtseerides otseseid ja koheseid „efekte“, mis omakorda omavad negatiivset mõju mõtetele ja tegudele.¹³⁵

Meedia on negatiivsete sõnumitega nii üle ujutatud, et positiivsete jaoks ei jää ruumigi. Näiteks *Postimehe* koostatud statistika esilehel ilmuvate uudiste kohta andis tulemuseks negatiivsete sõnumite tugeva ülekaalu. Seega pole vägivaldaakte esitavad teated protsentuaalses vastavuses muude uudiste esinemissagedusega.¹³⁶ Inimese alateadvuses peitub palju loomariigist pärinevat, s.h tapahimu ja verejanu. Nii müüvad hästi just need ajalehed, ajakirjad, kus esikaanel on info mõnest õnnetusest. Ka televisioonis on köitvad multifilmid ja filmid, kus vägivaldaelement sees, ja mida rohkem, seda parem (nt multifilm „Tom ja Jerry“).¹³⁷

Üks aspekt meedia ja vägivalda problemaatikas seondub ajastuga ja konkreetse ühiskonnaga. Igal ajastul on oma kangelased ja see, kes on halb, kes on hea mingis konkreetsetes loos, sõltub üsna suurel määral sellest, keda meedia kangelasena kujutab. Kui varem lastesaadetes propageeriti hea võitu kurja üle, eesmärgiks oli näidata, kuidas ausus, abivalmidus, headus ja sõbralikkus aitab elus kaasa, siis kaasaegse ühiskonna hinnatavad omadused on kavalus, alatus, jõud ja leidlikkus. Paratamatult meedias ülistatud kurjategijad muutuvad hämmastavalt sageli noorukite iidoliteks.¹³⁸

Meedia on teemade ning rõhuasetuste määraja, kujundades nähtamatult inimteadvuse struktuuri ja lõpuks massikultuuri laiemas mõistes. Kuna meedias kehtib reegel, et hea uudis on halb uudis, ning pidevalt pannakse rõhku vägivalda kujutamisele, hakkab vastav suund enesestmõistetavalt levima ka üksikisikute tasandil. Kollektiiv kui tervik hakkab vägivaldasõnumeid muu teabe hulgast välja selekteerima ning rõhutama. Nii on jõutud mitteteadlikult ja mittetahtlikult kaose, stiihia propageerimiseni, millel on peaaegu religioosne

¹³⁴ R. Reiner (2002), p 380.

¹³⁵ Y. Jewkes. Crime and Media. Volume 1. Theorizing Crime and Media. London 2009, p 1.

¹³⁶ R. Hiimäe. Vägi-vald massimeedias: stereotüübid, sümbolid, tegelikkus. – Arvutivõrgus: <http://www.folklore.ee/pubte/meedia/vagivald.html>, 18.03.2012.

¹³⁷ S. Kaugia (2004), lk 31-32.

¹³⁸ S. Kaugia (2011), lk 109.

tagapõhi – läbi kumab aastatuhandelõpu apokalüpsiseootus. Igapäevane vägivallateadete kordumine hakkab sugereerima, näib, et miski ei saa minna paremaks, kõik läheb aina hullemaks, kuni ükskord saabub kõigele lõpp.¹³⁹

Miks aga inimesed armastavad massimeedia vägivalda?

Sellele küsimusele on päris raske vastata. Peamine asi, mida tuleb silmas pidada on see, et meediavägivalda nautimist inimeste poolt ei tohi vastu võtta nagu midagi iseenesest mõistetavat. Glenn G. Sparks ja tema abikaasa Cheri Sparks pakkusid kolm põhilist põhjust, miks inimesed on huvitatud sellisest meelelahutuse vormist:

- 1) mõned inimesed saavad moraalset naudingut, kui nad vaatavad ekraanilt vägivallastseene;
- 2) teatud hulk inimesi tunnevad rahuldust pärast vägivalda kontekstis ilmuvate sündmuste ja teemade vaatamist, samas ei pruugi nad nautida vägivalda kui sellist;
- 3) kuritegelik ja vägivaldne meedia võib sisaldada ka teisi teemasid, mida vaatajad naudivad. Näiteks mingisugune vägivallafilm võib sisaldada rohkem seksuaalsust ja teadmatust kui vägivalda. Vaatajad võivad olla huvitatud pigem sellise sordi meedia teatud näitlejatest kui vägivallast kui sellisest.¹⁴⁰

Käsitledes massimeedias kuritegevuse peegeldamise tagajärgi, tuleb tunnistada, et ka selles osas on läbi viidud uuringuid. Enamik nendest on püüdnud mõõta selle kahte võimalikku tagajärge: 1) kuritegelikku käitumist (eriti vägivalda); 2) hirmu kuritegevuse ees.¹⁴¹

Selleks, et me saaksime rääkida kuritegevusest, peavad olema täidetud mitmed loogiliselt vajalikud eeldused: märgistamine, motiiv, tähendused, võimalus ja kontrolli puudumine. Meedia mängib potentsiaalset rolli kõikides nendes elementides, mis omakorda võivad mõjutada kuritegude astmeid erinevatel viisidel.¹⁴²

Vaieldamatult tänapäevane massimeedia märgistab, annab motiivi, loob tähendusi ja võimalusi. Kui ühiskonnas puudub vajalik sotsiaalne ja õiguslik kontroll, on kõik kuritegevuse eeldused täidetud.

¹³⁹ R. Hiimäe. Vägiwald massimeedias: stereotüübid, sümbolid, tegelikkus. – Arvutivõrgus: <http://www.folklore.ee/pubte/meedia/vagivald.html>, 19.03.2012.

¹⁴⁰ G. G. Sparks. Media Effects Research. A Basic Overview. Second Edition. Thomson 2006, p 101-102.

¹⁴¹ R. Reiner (2002), p 393

¹⁴² R. Reiner (2002), pp 393-394.

Pole mingisugust kahtlust, et televisioonis näidatavate filmide vahendusel propageeritav vägivald ahvatleb järeletegemist. See kehtib eriti noorte kohta, kes oma eakaaslasi lüües, pekstes või ka piinates ei tunne kuriteo ohvrile kaasa ega kujuta ennast ette tema rollis, vaid pigem naudivad enda üleolekut tema suhtes. Kõik ju kulgeb nii kergelt, märkamatu – „nagu filmis“.¹⁴³

Viimaste aastate jooksul toimunud poliitiline debatt on üha rohkem keskendatud kuritegevuse hirmu teemale kui potentsiaalselt sama tõsisele probleemile nagu kuritegevus. Tegelikult ei tunta rahutust mitte valu kaotatud usalduse ja sotsiaalsete suhete tõttu, vaid selle üle, et kartlikud inimesed on rohkem sõltuvad, kergemini manipuleeritavad ja kontrollile alluvad, enam vastuvõtlikumad lihtsate, tugevate ja karmimate meetmete suhtes – nii poliitiliste kui ka religioossete. Taolised inimesed võivad vastu võtta isegi repressiivseid meetodeid, kui need lubavad vähendada nende ebakindlust ja teisi hirme.¹⁴⁴ Massimeedias kuritegevuse peegeldamise tagajärgede teema on sama aktuaalne kui massimeedia sisu problemaatika. Kui ei oleks tagajärgi, mida karta, siis ei omaks ka sisu uurimine mingisugust tähendust.

Kui kuritegevuse peegeldamine massimeedias on niivõrd kahjulik ja ühiskonda destabiliseeriv tegur, tekib põhjendatud küsimus, et milleks üldse massimeedias peegeldatakse kuritegevust? Kellele seda vaja on?

Tänapäeval on meedia muutunud äriks, millelt omanik tahab kasu lõigata. Järelikult on ta, piltlikult öeldes, sunnitud müüma kaupa, mida ostetakse. Info peab inimeste meeli köitma, ta peab kutsuma vaatama, lugema, kuulama.¹⁴⁵ Kui massimeedia kaudu edastatav informatsioon sellist eesmärki ei täida, on ta ärilises mõttes täiesti mõttetu.

Massimeedias edastatavate teavete omanikud kasutavad ärilistel eesmärkidel ära kaasaegse ühiskonna väga suurt usaldust massimeedia vastu. Kui näiteks mingit kurioosset vägivallaakti edasi jutustatakse, lisatakse tõendusena juurde, et informatsioon pärineb ajalehest või televisioonist. Tarbija tavaliselt ei mõtle sellele, et uudised luuakse, kasutades tegelikku sündmust algmaterjalina, tegemist on "meediareaalsusega". Seaduslik takistus meedias vägivalla propageerimisele puudub, sest see oleks vastuolus vabariigi põhiseaduse sättega sõnavabaduse kohta. Eelnevast lähtudes tekib küsimus, kui palju vägivallateadetest on

¹⁴³ S. Kaugia (2011), lk 108.

¹⁴⁴ R. Reiner (2002), pp 399-400.

¹⁴⁵ S. Kaugia (2004), lk 31.

stereotüüpsed, kunstlikud, müütidele rajatud.¹⁴⁶ Kaasaegse massimeedia situatsiooni vaadates tundub, et väga palju. Vaieldamatuks faktiks aga jääb, et kuritegevuse vastu võitlemine peab olema ühiskonna esmatähtis sotsiaalne ülesanne.

¹⁴⁶ R. Hiimäe. Vägiwald massimeedias: stereotüübid, sümbolid, tegelikkus. – Arvutivõrgus: <http://www.folklore.ee/pubte/meedia/vagivald.html>, 19.03.2012.

4. ÕIGUSTEEMADE KÄSITLEMISEST AJALEHTEDES *POSTIMEES* JA *POSTIMEES VENE KEELES*

4.1. Kontentanalüüsi olemusest

B. Berelsoni määratlusest lähtuv traditsiooniline kontentanalüüs on kõige esimene, kõige olulisem ja endiselt kõige laialdasemalt kasutatav uurimismeetod.¹⁴⁷ Tema on andnud järgmise definitsiooni: kontentanalüüs on kommunikatsiooni eksplitsiidse sisu objektiivse, süstemaatilise ning kvantitatiivse kirjeldamise meetod.¹⁴⁸ Mõned autorid on jõudnud järeldusele, et Berelsoni definitsioon on liiga piirav. Näiteks K. A. Neuendorfi on seisukohal, et kontentanalüüs on kokkuvõtlik kvantitatiivne sõnumite analüüs, mis põhineb teaduslikul meetodil ning ei piira seda, milliseid muutujate tüüpe võib mõõta või millises kontekstis need sõnumid loodi või esitleti.¹⁴⁹

Kontentanalüüsi kasutamise eeliseks on see, et see võimaldab suurte tekstimassiivide mitmekülgset analüüsi ning annab võimaluse näha erinevate teemade kasutamise sagedust ning nende omavahelisi seoseid. Kontentanalüüs võimaldab uurida väga kaasaegseid teemasid. Töötades hiljutiste ajakirjade või koomiksiga (ja võrreldes neid vanematega) saab uurija hoida oma sõrme kollektiivsel pulsil ja uurida teatud fenomene nende arenemise käigus.¹⁵⁰ See omakorda tähendab seda, et ajalehede kontentanalüüsi läbiviimine on igati sobiv antud magistritöö eesmärgi saavutamiseks.

4.2. Kontentanalüüsi valim, valiku kriteeriumid ja indikaatorite valik

Käesoleva töö kontentanalüüsi valimisse kuuluvad artiklid, mis ilmusid ajalehtedes *Postimees* ja *Postimees vene keeles* vahemikus 2011 kuni jaanuar, veebruar, märts 2012. Autor valis just need ajalehed sel põhjusel, et nad on üleriigilise levikuga ning pretendeerivad kvaliteetajakirjanduse tiitlile. *Postimees* on muuhulgas ka Eesti suurima lugejaskonnaga päevaleht. Mõlemad ajalehed ilmuvad igal nädalapäeval, kokku analüüsiti 326 ajalehte *Postimees* ja 324 ajalehte *Postimees vene keeles*. Ajalehede erinev arv tuleneb sellest, et mõned nendest olid raamatukogus puudu.

¹⁴⁷ D. McQuail (2000), p 293.

¹⁴⁸ B. Berelson. Content Analysis in Communication Research. Glencoe, IL: Free Press 1952, p 18.

¹⁴⁹ K. A. Neuendorf. The Content Analysis Guidebook. SAGE Publications, California 2002, p 10.

¹⁵⁰ A. A. Berger. Media Research Techniques. Second Edition. SAGE Publications, California 1998, p 26.

Siinkohal peab töö autor vajalikuks märkida, et venekeelne trükiajakirjandus ei ole Eesti taasiseseisvumise perioodil Eesti Vene kogukonnas olnud alati võrdselt tunnustatud infoallikas.

Venekeelne press oli eriti efektiivne aastatel 1992-1993, kui see aitas leevendada rahvustevahelist konflikti. Alates 1997. aastast aga ei ole täheldatud integratsiooniprotsessi erilist intensiivsust kahe elanikkonnarühma, so eestlaste ja venelaste vahel. Halva kvaliteediga andmed, pudujääk analüüsis ja konstruktiivsetes ettepanekutes – kõik see viis selleni, et algas ajakirjanduse mittetunnustamine venekeelse lugejaskonna poolt, samuti hakati eelistama alternatiivseid teabeallikaid (peamiselt teiste inimestega suhtlemist, aga ka televisiooni, interneti jmt). Nii vähenes trükiajakirjanduse tähtsus oma potentsiaalse auditooriumi jaoks. Seda tendentsi näitab ka asjaolu, et 2002. aasta uurimuse andmeil loeb ainult 33% mitte-eestlastest regulaarselt kohalikke venekeelseid päevalehti ning 56% teeb seda vähem kui kord nädalas.¹⁵¹ Esitatud andmetest nähtub, et probleem ei olnud mitte selles, et üldse puudus vajalik venekeelne ajakirjandus, vaid selles, et Vene kogukond Eestis ei olnud motiveeritud ajalehti ja ajakirju lugema.

Tänapäeval on olukord muutunud: modernne venekeelne ajakirjandus on täis kasulikku informatsiooni ning huvipakkuvaid artikleid. Pole mingisugust kahtlust, et kaasaegne vene ajakirjandus Eestis on väga populaarne ning vene keelt kõnelevate ühiskonnaliikmete poolt igati tunnustatud.

Ajalehtedes *Postimees* ja *Postimees vene keeles* avaldatud õigust puudutavaid artikleid saab tinglikult jagada nelja rühma: 1) need, mis peegeldavad isikute (nii kodanike kui ka riigiasutuste) poolt nende õiguste ja kohustuste realiseerimist; 2) uute õigusaktide vastuvõtmisest/vastuvõtmisest keeldumisest, samuti ka plaanitavatest õigusaktidest informeerimine; 3) igasugused väärteo- ja kuriteoteated, sealhulgas tsiviilrikkumistest teatamine; 4) statistilised andmed. Need olid ka antud uuringu indikaatoriteks.

Esimesse gruppi kuuluvad õigusalsed artiklid kajastavad isikute (nii tavakodaniku kui ka riigiasutuste) poolt nende õiguste järgimist ja kohustuste täitmist. Õigusi realiseerivad isikud näiteks lepingu sõlmimise, samuti oma rikutud õiguste kaitseks kohtusse ning erinevatesse

¹⁵¹ V. Jakobson. The Role of the Russian-Language Media in Estonian Society. – Baltic Media in Transition. Edited by P. Vihalemm. Tartu 2002, p 219-220.

teistesse riigi institutsioonide poole pöördumise teel. Mis puudutab isiku poolt oma kohustuste täitmist, siis peale tsiviilkohustuste kuuluvad siia ka nn kodaniku kohustused, mida iga inimene peab täitma. Selliste kohustuste realiseerimine leiab oma väljenduse isiku õiguspärases käitumises (nt igasugused uudised selle kohta, et üks inimene päästis teist jne).

Teise rühma moodustavad artiklid käsitlevad uusi õigusakte, mis on alles plaanis vastu võtta või mis on juba Riigikogu poolt kinnitatud. Samuti leidub ajalehtedes ka selliseid artikleid, mis räägivad ebaõnnestunud õigusaktidest või õigusaktide vastuvõtmisest keeldumisest. Siia hulka kuulub ka välismaa õigusaktidest informeerimine. See asjaolu omakorda, et Eesti ajalehtedes sisaldub ka välismaa õiguskultuuri element, omab positiivset mõju ühiskonnaliikmete õigusliku sotsialiseeri(u)mise protsessile sel teel, et inimesed omandavad õiguslaseid teadmisi mitte ainult kodumaa õigusallikate baasil, vaid ka teiste riikide õigusuudistega tutvudes.

Kolmandasse rühma kuuluvad artiklid peegeldavad ühiskonnas toimuvaid väär- ja kuritegusid, sealhulgas isiku igasuguseid tsiviilrikkumisi, näiteks seaduse, lepingu ning eetikakoodeksi rikkumist.

Neljas grupp moodustub statistilistest õiguslastest andmetest. Käesolevasse rühma kuuluvad artiklid annavad võimaluse tõmmata paralleeli eelnevatel aastatel toimunud õigusliku tähendusega sündmustega.

Peab konstateerima, et mõlema ajalehe õiguslased uudised on suunatud enamikule meie ühiskonna liikmetele, see tähendab, et nad on kirjutatud lihtsas ja ka tavalistele inimestele arusaadavas keeles. Töö autor kohtas vaid paar korda selliseid artikleid, mis on adresseeritud pigem erialaste teadmistega ja õiguse valdkonnas orienteeruvatele isikutele. Sellised teabeallikad on avaldatud õigusvaldkonnas tuntud isikute poolt ning seetõttu sisaldavad ka palju juriidilisi termineid ja mõisteid. Üldiselt aga võib väita, et meie riigi ajalehed on suunatud n.ö keskmisele kodanikule.

4.3. Kontentanalüüsi tulemused

Esimeseks ja esmatähtsaks ülesandeks mõlema ajalehe analüüsimisel oli välja selgitada, kui suurt osa protsentuaalselt hõlmavad õiguslased artiklid kõikidest ühe kuu jooksul avaldatud artiklitest. Märkimist vajab ka see fakt, et *Postimees* on oma mahult natuke suurem kui

Postimees vene keeles (ligikaudu kuue artikli võrra), kuid samas selline asjaolu ei oma põhimõttelist tähtsust tulemuse jaoks – põhiidee seisnes selles, et uurida välja, kui tähtsaks peavad mõlema ajalehe ajakirjanikud õiguslike probleemide käsitlemist ühe kuu jooksul ilmuvate ajalehtede raames, ning ajalehtede erinev maht on juba omaette küsimus. Siinkohal vajab tähelepanu ka see asjaolu, et mõlema ajalehe õigus uudised olid oma sisu ja ilmumise sageduse poolest peaaegu identsed ning autor ei märganud mingisugust printsiipiaalset erinevust *Postimees* ja *Postimees vene keeles* artiklite vahel. See omakorda tähendab seda, et nii Eesti kui ka Vene kogukond vähemalt selliste ajalehtede kaudu saab sisuliselt sarnast teavet ühiskonnas toimuvate õiguslikku tähtsust omavate protsesside kohta.

Analüüsides aastatel 2011 ja 2012 (jaanuar, veebruar, märts) ilmunuid artikleid, jõudis autor ootamatule järeldusele: selgus, et ajalehe *Postimees* ajakirjanikud peavad õiguslaste teemade käsitlemist tähtsamaks kui venekeelse ajalehe autorid. Ajalehes *Postimees* moodustavad õiguslaste sisuga artiklid umbes ühe neljandiku (1/4) kõikidest ühe kuu jooksul ilmuvatest artiklitest ehk 23-25% kogusummast. Ajalehe *Postimees vene keeles* õiguslaste artiklid moodustavad vaid ligikaudu ühe kuuendiku (1/6) kõikidest ühe kuu vältel ilmuvatest artiklitest (umbes 16-17%). Tagasihoidlikumad selle info osas olid mõlema ajalehe aasta viimased kuud, seevastu õigus uudisterohked olid kahe aasta kõige esimesed kuud. Sellise situatsiooni põhjusena näeb autor eelkõige asjaolu, et uue aasta algus on paljude uute õigusaktide andmise periood, samuti avaldatakse siis ka palju eelmise aasta kohta käivaid juriidilise taustaga statistilisi andmeid. See fakt, et ajalehes *Postimees vene keeles* õiguslaste artiklid moodustavad vaid ühe kuuendiku kõikidest ühe kuu jooksul ilmuvatest artiklitest viitab vene keelt rääkivate ja ainult venekeelset ajalehte lugevate ühiskonnaliikmete saadavate õigusteadvuse struktuuri põhielementide puudujäägile võrreldes eesti keelt kõnelevate ja eestikeelset ajalehte lugevate kodanikega. Vaieldamatult selline asjaolu omab tähendust ka venekeelsete elanike õigusliku sotsialiseeri(u)mise kvaliteedile (vähemalt sellise massimeedia kanali kaudu nagu üleriigiline ajaleht) ning uurimus näitas, et see on oma intensiivsuse poolest nõrgem.

Tähelepanuväärne on see, et mõlemas ajalehes, nii *Postimees* kui ka *Postimees vene keeles*, on kõik eespoolnimetatud neli mõttelist ühikut oma protsentuaalse osakaalu artiklite üldarvust väga sarnased ning paiknevad „tähtsuse“ hierarhias samadel kohtadel. See omakorda viitab sellele, et mõlema ajalehe ajakirjanikud peavad lugejaskonnani edastamiseks tähtsateks samu asju ning seega sisu poolest õiguslik sotsialiseeri(u)mise toimub sarnaselt nii eesti- kui ka venekeelsete ühiskonnaliikmete jaoks.

Õigusliku sotsialiseeri(u)mise protsessi käigus erinevate sotsiaalsete faktorite ning isiksuse eripära koosmõjul kujuneb isiku õigusteadvus. Õigusteadvuse struktuuris on oma kindel koht nii õiguslastel teadmistel kui ka hinnangutel. Just nende õigusteadvuse struktuurielementide arengusse annab massimeedia olulise panuse.

Nagu juba eespool mainitud (vt käesoleva töö lk 37), selleks, et õiguslased teadmised saaksid levitatud, massimeediakanalid (käesoleval juhul ajalehtede artiklid) peavad täitma kaks funktsiooni: 1) profülaktilist – looma eitavat suhtumist õiguserikkumistesse ja õiguserikkujatesse; 2) tutvustama õigusnorme ja -teemasid. Arenenud õigusteadvuse kujunemine aga ei sõltu üksnes õiguslase selgitustöö tasemest, see peab olema ka efektiivne. Käesolev kriteerium on täidetud ainult siis, kui juriidiline kultuur ühiskonnas on kõrge, õigusnormid on kehtestatud demokraatia tingimustes ning nende kohaldamisel peetakse kinni seaduslikkusest.¹⁵²

Eitavat suhtumist õiguserikkumistesse ja õiguserikkujatesse loovad ajalehtede õigusuudised sel teel, et käsitledes kuriteo- ja väärtegeusid, sealhulgas tsiviilrikkumisi, näitavad nad ilmekalt, millist käitumist õiguskuulekad ühiskonnaliikmed ei ole valmis aktsepteerima, millised teod peavad nad taunitavateks, kuna need ei kuulu tsiviliseeritud ühiskonna loomuliku käitumisviisi hulka.

Mõlema ajalehe õiguslased artiklid tutvustavad ka õigusnorme- ja teemasid. Selgitustöö efektiivsust tagab vaieldamatu asjaolu, et meie riigi juriidiline kultuur on kõrgel tasemel ning õigusnormid on kehtestatud demokraatia tingimustes. Seega ka teine õigusteadmiste levitamiseks vajalik tingimus on täidetud ning võib väita, et õiguslased teadmised jõuavad meie ühiskonnaliikmeteni ka ajalehtede artiklite kaudu.

Lisaks nimetatutele kuuluvad õigusteadvuse traditsiooniliste struktuurielementide hulka veel väärtusorientatsioonid, sotsiaalõiguslikud hoiakud ning käitumistendentsid.¹⁵³

Need elemendid on omavahel põimunud ja võivad oma koosmõjus anda panuse isiku õiguskuulekasse käitumisse. Eraldi ei suuda aga kumbki nimetatud elementidest õiguskuulekat käitumist garanteerida.

¹⁵² F. Luiksaar (1996), lk 37.

¹⁵³ S. Kaugia (2011), lk 39-53.

Kui inimesel on õigusteadvus kujunenud hindamistasemel (s.t isik mitte ainult tunneb seadust, vaid ka hindab seda positiivselt), ei garanteeri alati seegi tema õiguspärase käitumist, kuna indiviid võib sattuda situatsiooni, kus ta kavatsetult rikub seadust selleks, et lõigata mingisugust kasu või mõjutavad teda näiteks mingisuguse asotsiaalse grupi liikmed. Selleks, et saada isiku õiguspärase käitumise tõeliseks stiimuliks ja regulaatoriks, peavad õiguslikud teadmised üle minema väärtushinnangutele, saama emotsionaalset kinnitust, muutuma sisemiseks veendumuseks ning kinnituma tavapärase käitumise vormile.¹⁵⁴

Kõik õiguslased artiklid omavad tähtsat rolli isiku õigusliku sotsialiseeri(u)mise protsessis, kuna nad aitavad kaasa kõigi nimetatud õigusteadvuse struktuurielementide kujunemisele. Käesoleva töö peamine eesmärk on välja selgitada, milline roll selles on kahe analüüsitava ajalehe õiguslastel artiklitel.

Suurem osa mõlema ajalehe kõikidest õiguslikest artiklitest, mis ilmusid aastatel 2011 ja 2012 (jaanuar, veebruar, märts) omavad igasugused väärteo- ja kuriteoteated, sealhulgas tsiviilrikkumistest teatamine (kolmas indikaator). Nad moodustavad ligikaudu 58% *Postimees* ja 51% *Postimees vene keeles* õiguslaste artiklite üldkogust. Ajalehtede artiklites väärteo- ja kuriteojuhtumite ning tsiviilõiguslike reeglite rikkumiste käsitlemise kaudu näidatakse ühiskonnaliikmetele väga ilmekalt, milliste tagajärgedeni võib viia igasugune õigusvastane käitumine ning kuidas ei tohi käituda. Seega kannavad taolise sisuga uudised eelkõige üldpreventiivset eesmärki ning omavad hoiatavat mõju teistele ühiskonnaliikmetele. See omakorda tähendab seda, et peale õigusteadmiste andmist, edastavad kolmanda indikaatori alla kuuluvad artiklid ka õiguslikke väärtusi, mille tagajärjel kujunevad isikul ühiskonnas eksisteerimiseks vajalikud väärtusorientatsioonid, samuti ka sotsiaalõiguslikke hoiakuid ehk peale tunnetuslikku ja hindamistaset, kujuneb indiviidil ka väärtushinnangute tase.

Mis puudutab sellist õigusteadvuse struktuuri olulist komponenti nagu käitumistendentsid, siis töö autor on seisukohal, et just need õiguslased teated peegeldavad kõige ilmekamalt sotsiaalse keskkonna tänapäevast seisu, käsitledes nii sotsiaalsete kui ka õiguslike normide reformimise vajalikkust. Kontentanalüüsi läbiviimise käigus kohtas autor palju selliseid õigus uudiseid, kus oli väga ilmekalt näidatud, et konkreetne sotsiaalse elu valdkond vajab reformide rakendamist. Näiteks sellistes artiklites, mis puudutavad perevägivalda, on palju juttu sellest, et oleks vaja tarvitusele võtta abinõud, mis aitaksid kaasa laialdasele

¹⁵⁴ Г. Г. Шиханцов. Юридическая психология. – Arvutivõrgus: <http://yurpsy.fatal.ru/files/ucheb/shihan/04.htm>, 29.04.2012.

teavitamisele perevägivallast kui raskest isikuvastasest kuriteost, kuna reaalsus on selline, et meie tänapäevases ühiskonnas käesolev nähtus on väga laialt levinud ning suuremal või vähemal määral puudutab peaaegu kõiki perekondasid. Peamine probleem on selles, et perevägivalla tunnistajateks ning ohvriteks on lapsed ning paratamatult see asjaolu suurendab tõenäosust puutuda vägivallaga kokku täiskasvanuna nii ohvri kui ka toimepanijana. Seega laialdane teavitamine perevägivallast kui raskest isikuvastasest kuriteost kindlasti aitab kaasa võitlemisele selle vastu. Siinkohal peetakse silmas eelkõige ühiskonna teadlikkuse suurendamist perevägivallast kui sellisest, et kujundada inimestes negatiivset hoiakut selle vastu ning soodustada ja toetada ühiskonnaliikmete koostööd ja solidaarsust.

Palju õigusvastase iseloomuga uudiseid puudutasid organiseeritud piiriüleseid kuritegusid, eelkõige keelatud ja eriluba nõudva kauba salavedu. Taolise kuriteoliigi võrdlemisi suur arv (ligikaudu 15% kõikidest kolmanda indikaatori õigusuudistest) näitab seda, et praegusel ajal kehtivad transporditeenuse valdkonda reguleerivad normid nõutud viisil ei toimi ning seega vajavad reformimist. Seoses selle teemaga õiguskantsleri poolt on avaldatud seisukoht, et eespool nimetatud kuritegevuse vastases võitluses tuleb kasutada ning arendada rahvusvaheliste organisatsioonide politsei- ja tollikoostöö instrumente.¹⁵⁵

Ajalehtede kriminaalsetes uudistes keskendutakse palju ka alaealiste seksuaalse kuritarvitamise vastase võitluse vajadusele. Nimelt on viimasel ajal üha rohkem õigusuudistest pühendatud lastepornograafia kauplemisele internetis (umbes 9% õigusvastase iseloomuga artiklite üldkogust). See asjaolu viitab praegu kehtivate õigusnormide reformimise ning kindlasti ka uute meetmete väljatöötamise vajadusele, mis aitaksid tõkestada lasteporno levikut internetis.

Suurem protsent aga kõikidest õigusvastase iseloomuga uudistest on teated igasugustest autoavariisidest. Need moodustavad ligikaudu 55% negatiivse sisuga artiklite kogusummast. Järgmisena tulevad uudised varguste kohta (umbes 17% üldkogust). Päevauudistes teatatakse ka tapmistest, vägistamistest, röövimistest. Õnneks neid artikleid ei ole väga palju.

Need olid käesoleva töö autori tähelepaneku järgi mõlemas ajalehes käsitletud kõige aktuaalsemad ning viivitamatut lahendamist vajavad karistusõiguslikud probleemid. Taolise

¹⁵⁵ Justiitsministeerium. Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018. – Arvutivõrgus: <http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=50603/Kriminaalpoliitika+arengusuunad+aastani+2018.pdf>, 05.05.2012.

sisuga artiklid omavad harivat iseloomu ühiskonnaliikmete jaoks ning kindlasti annavad ka oma panuse ühiskonnaliikmete ja eriti noorte inimeste õigusteadvuse formeerumisse ning nende edaspidise õiguspärase käitumise kujunemisse.

Arvuliselt järgmisena on vaadeldud ajalehtedes käsitletud uudiseid, mis peegeldavad isikute (nii kodanike kui ka riigiasutuste) poolt nende õiguste ja kohustuste realiseerimist (s.t esimene indikaator (vt käesoleva töö lk 45)) – 22% *Postimees* ja 23% *Postimees vene keeles* õiguslaste artiklite kogusummast. Need artiklid omavad inimese õigusliku käitumise kujundamisel tähtsust sel teel, et näidates konkreetsel näitel, kuidas isikud oma õigusi kaitsevad ja kohustusi täidavad, õpetavad nad ka teisi ühiskonnaliikmeid õiguslikes situatsioonides samamoodi käituma. Palju õigusuudiseid puudutas isikute (nii tavakodanike kui ka riigiasutuste) poolt erinevate lepingute sõlmimist ja nendest tulenevate erimeelsuste lahendamist (ligikaudu 40% esimese indikaatori õiguslaste artiklite kogusummast). Peab tunnistama, et meie ühiskonna liikmed eelistavad pigem erapooletu kolmanda isiku ehk kohtu poole pöördumist sellel asemel, et püüda tekkinud konflikti lahendada näiteks kompromissi sõlmimise teel. Seda ka vaatamata sellele, et kohtu poole pöördumine aina kallineb, riigilõivu määrasid muudkui tõstetakse.

Oma õigusi realiseerivad inimesed ka näiteks sotsiaalabi taotlemise, erinevatesse isikute õiguste ja kohustuste realiseerimise jaoks loodud organisatsioonidesse (nt tööhõiveamet, pensioniamet, töötukassa jne) pöördumise teel. Ajalehtedes leidub ka selliseid artikleid, kus tavakodanikud avaldavad oma arvamust mingisuguse konkreetse situatsiooni kohta. Näiteks võis mõlemas ajalehes kohata isikute arvamusi abi vajavatele lastega peredele ning puuetega inimestele toetuste suurenemise ning samuti ka vanaduspensioni tõstmise vajaduse kohta. See asjaolu näitab seda, et isikud võtavad aktiivselt osa sootsiumis lahendamist vajavatest probleemidest ning annavad ka teistele ühiskonnaliikmetele õiguslikult aktsepteeritava käitumise eeskuju. Tänu taoliste uudiste edastamisele omandavad inimesed nii õigusteadmisi kui ka kujundavad väärtusi ja väärtusorientatsioone, sotsiaalõiguslikke hoiakuid ning ka käitumistendentse.

Kuidas aga ajalehed kajastavad ühiskonnaliikmete poolt oma kohustuste realiseerimist? Õiguslikud kohustused ja õiguslik vastutus moodustavad ühe terviku. See tähendab seda, et õiguslased artiklid, mis puudutavad isiku õiguslikke kohustusi, sisaldavad ka õigusliku vastutuse momenti. Siinkohal võib näiteks tuua tsiviilõiguslike lepingute rikkumisest tulenevad kohustused, samuti ka kohustused riigi ees – iga-aastase tuludeklaratsiooni

esitamine, valimistel ning hääletamistel osalemine, sõjaväekohustus jne. Peale õpetusliku momendi, on taolised õigusuudised ka meeldetuletuseks teistele ühiskonnaliikmetele, et nad ei „magaks maha“ oma õiguste teostamise ja kohustuste realiseerimise vajadust.

Nagu juba eespool mainitud, hõlmab esimene indikaator endas peale tsiviilkohustuste ka nn kodaniku kohustusi, mida iga ühiskonnaliige peab vastavalt oma südametunnistusele täitma. Nende kohustuste realiseerimine väljendub eelkõige isiku heategevuses. Näiteks kohtas autor artikleid, mis jutustavad, kuidas inimene õnnetust pealt nähes ei läinud mööda, vaid püüdis teha kõik endast oleneva (päästis inimese põlevast majast, aitas autoavariis kahjustada saanud isikut jne). Sellised õigusuudised kutsuvad üles ka teisi sootsiumi liikmeid sarnastes situatsioonides samamoodi käituma, mitte olema ükskõikne teiste inimeste murede vastu.

Pole mingisugust kahtlust, et ka need õigusuudised on ühiskonnale väga vajalikud, sest üks asi on olla kursis oma abstraksete õiguste ja kohustustega, hoopis teine asi on näha konkreetsete näidete põhjal, kuidas asjad tegelikult käivad. Taolise sisuga artiklid soodustavad isiku õigusteadvuse tunnetusliku taseme kujundamist õiguslike teadmiste levitamise kaudu, samuti propageerivad kehtivate seaduste positiivset hindamist ühiskonnaliikmete poolt ning mõjutavad ka indiviidi väärtushinnangute süsteemi ühiskonna poolt aktsepteeritavas suunas.

Seega jääb vaieldamatuks faktiks see, et isiku arenenud õigusteadvuse (õigusliku sotsialiseeri(u)mise protsessile) ning tema õiguspärase käitumise kujunemisele aitavad kaasa mõlemad – nii kuritegevuse peegeldamine massimeedias kui ka õiguspärase käitumise propageerimine.

Juba väiksema esinemisprotsendiga on teine indikaator (uute õigusaktide vastuvõtmisest/vastuvõtmisest keeldumisest, samuti ka alles plaanitavatest õigusaktidest informeerimine) – 11% ajalehes *Postimees* ja 17% ajalehes *Postimees vene keeles*. Taolise sisuga informatsioon on isiku õiguspärase käitumise kujunemise hädavajalikuks tingimuseks. Riik peab tagama oma kodanike eksisteerimiseks vajalikest ühiskonnas toimuvatest protsessidest teabe andmise, milleks vaieldamatult on uutest riigi ja ka välismaa vastuvõetavatest õigusaktidest informeerimine. Isikute piisava õigusteadlikkuse tagamine on õiguspoliitika valdkonna üheks peamiseks eesmärgiks. Õiguspoliitika tähendab ühiskonnaelu kujundamist õigusaktide kaudu, hõlmates riigi õiguspoliitika kavandamist ja elluviimist,

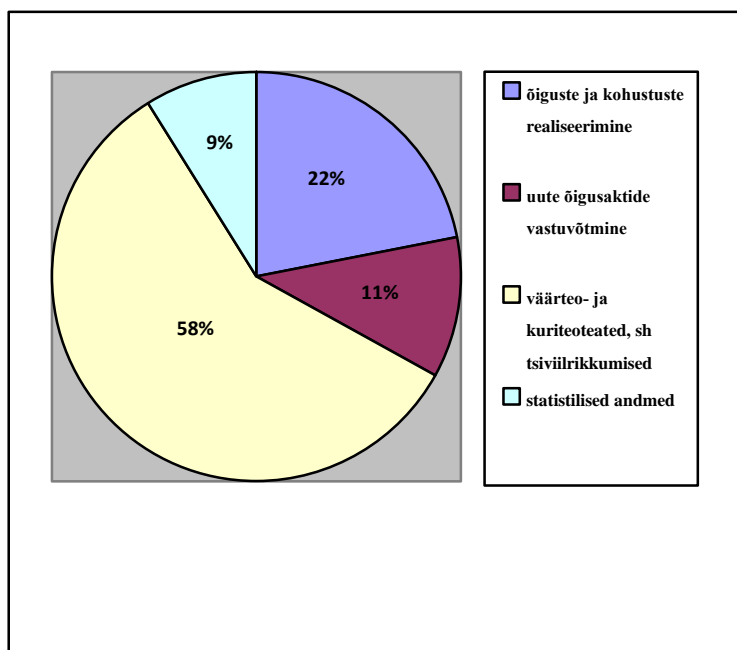
õigusloome koordineerimist ning õigusaktide terviktekstide koostamist.¹⁵⁶ Pole mingisugust kahtlust, et vastuvõetud uutest seadustest ja määrustest või alles plaanitavatest õigusaktidest informeerimise kaudu aitavad ajalehed aktiivselt kaasa ühiskonnaliikmete õigusliku elu kujundamisele, mille üheks oluliseimaks tagajärjeks on inimeste õiguspärane käitumine. Siinkohal on eriti oluline isiku õigusteadvuse hindamistaseme kujundamise kriteerium ehk kuivõrd positiivselt ta enda jaoks uusi õigusakte hindab.

Kuid autori jaoks jääb arusaamatuks asjaolu, et uutest õigusaktidest informeerimise artikleid on niivõrd vähe võrreldes teiste uudistega. Tuleb arvestada ka seda, et analüüsitavates ajalehtedes olid ka teiste riikide vastuvõetavate õigusaktide kohta teated, mis läksid samuti teise indikaatori hulka. Kas see asjaolu viitab sellele, et Eestis antakse välja vähe õigusakte või ajakirjanikud ei vaevu end kurssi viima nende uudistega, aga võib-olla see, et ajakirjanikud lihtsalt ei pea vajalikuks täiel määral informeerida nendest ühiskonda, kuna arvavad, et taolise sisuga uudised ei tundu niivõrd atraktiivsed lugejaskonna jaoks ja aktid avaldatakse niikuinii Riigi Teatajas (RT-s) ning asi on hoopis ajalehe formaadis, sest ajalehelt ju oodatakse „löövat“ uudist, mida löövat on aga õigusaktis? Käesoleva töö autor pooldab viimast varianti: pigem kajastatakse mõnda õigusakti meediakanalites siis, kui see ei toimi, kui sellega pole saavutatud vajalikku õigust ja õiglust. Nagu ka eespool toodud õiguslaste artiklite indikaatorite puhul, omandavad inimesed ka sellise sisuga uudistest kõiki õigusteadvuse struktuurielemente.

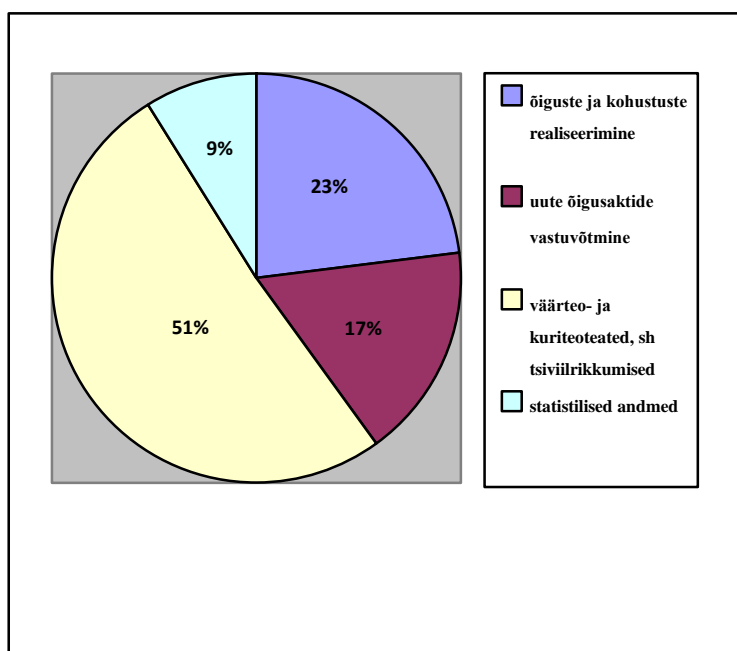
Viimasel kohal on statistilised andmed (neljas indikaator), need moodustavad 9% *Postimees* ja 9% *Postimees vene keeles* õiguslaste artiklite üldkogust. Need andmed on küll õiguslaste iseloomuga, kuid ei oma inimese õigusteadvuse kujunemisel otsest tähendust, vaid on pigem informatiivse iseloomuga. Isiku õigusliku sotsialiseeri(u)mise protsessi mõjutavad nad sel teel, et kujundavad indiviidi ettekujutust ühiskonnas toimuvatest õigusliku tähendusega protsesside sagedusest.

Vt joonised 1 ja 2.

¹⁵⁶ Justiitsministeerium. Õiguspoliitika. – Arvutivõrgus: <http://www.just.ee/10687>, 28.04.2012.

Joonis 1. Õiguslaste artiklite jaotus ajalehes *Postimees*.

Joonis 2. Õiguslaste artiklite jaotus ajalehes *Postimees vene keeles*.

Nagu eelolevatelt diagrammidelt näha, moodustavad mõlema ajalehe õiguslaste artiklite indikaatorid peaaegu sama protsentuaalset osakaalu kogu analüüsitava ajavahemiku jooksul ilmutate õigusuudiste kogusummast. See omakorda tähendab seda, et nii eesti- kui ka venekeelsed ajakirjanikud peavad esmatähtsaks edastada eelkõige õigusvastase iseloomuga ning juba seejärel isikute õiguspärast käitumist propageerivaid teateid.

Peab nentima, et kontentanalüüsi aluseks võetud ajalehtedes sisaldus ka palju tavainimeste poolt avaldatud arvamusi teatud õiguslike situatsioonide kohta, samuti ka nende suhtumisi õiguslikust aspektist tähtsust omavatesse sündmustesse. Käesoleva sisuga artiklid peegeldavad seda, mida isikud tõepoolest väärtustavad ning mis on nende jaoks õiguslikus mõttes tähenduslik. On igati hea, et ajalehtede kaudu ühiskonnaliikmed saavad väljendada oma seisukohta ühiskonnas toimuvate õiguslikku tähendust omavate probleemide kohta ning jagada ümbritsevatega ka oma muresid. See omakorda näitab inimeste asjatundlikkust ja abivalmidust, samuti ka usaldust ühiskonna ja riigi vastu. Sellise sisuga õiguslased artiklid peale õigusteadmiste annavad ka baasi isiku väärtuste ja väärtusorientatsioonide, sotsiaalõiguslike hoiakute ning käitumistendentside kujunemisele.

Täpsema ülevaate kontentanalüüsi tulemustest annavad tabelid, mis on toodud lisadena. Nendes on kajastatud kahe ajalehe õiguslaste artiklite indikaatorite sagedus kuude kaupa (vt Lisa 1 ja 2).

Lisa 1 tabelis 1 on näha, et ajalehes *Postimees* iga õiguslaste artiklite rühma protsent kõikidest ühe kuu jooksul ilmuvatest õigusuudistest on 2011. aasta jooksul väga stabiilne ja peaaegu ei muutu. Järgmise aasta kolme kuu andmetest on aga näha, kuidas esimese grupi protsendiline osakaal suurenes ning kolmanda rühma protsent kõikidest õiguslastest artiklitest vähenes (vt Lisa 1 Tabel 2). Kas see omakorda tähendab seda, et eesti ajalehe ajakirjanikud otsustasid muuta oma õigusuudiste edastamise taktikat? Töö autori seisukoht käesolevas küsimuses on selline, et kolme kuu baasil on raske midagi konkreetset väita, kuid samas ei saa eitada ka seda fakti, et saadud tulemused viitavad alanud muutustele ajalehe õiguslaste artiklite sisus.

Mis puudutab ajalehte *Postimees vene keeles*, siis siin on õigusuudiste indikaatorite protsent kõikidest ühe kuu jooksul ilmuvatest õiguslastest artiklitest mõlema aasta jooksul stabiilne ning suuri nihkumisi pole näha (vt Lisa 2 Tabel 1 ja 2).

Nagu juba eespool mainitud, näitavad läbiviidud kontentanalüüsi tulemused, et kõige sagedamini käsitletakse sellistes massimeedia kanalites nagu ajalehed *Postimees* ja *Postimees vene keeles* nõ inimeste pattusid ja nimelt igasuguseid väär- ja kuritegusid ning ka tsiviilrikkumisi. Esmapilgul tundub, et sellises situatsioonis oleks asjakohane rääkida pigem ühiskonnaliikmete õigusvastase käitumise kujundamisest, mitte nende õiguslikust sotsialiseeri(u)misest. Kuid ei saa kindlalt väita, et massimeedias kuritegevuse kajastamine

toob ilmtingimata endaga kaasa inimeste kalduvust kuritegude toimepanemisele. Ajalehtede poolt edastatud õigusuudised teenivad eelkõige üldpreventiivset eesmärki ning nende peamine siht on näidata ühiskonnaliikmetele, milliste tagajärgedeni võib viia isiku normivastane käitumine, mitte aga propageerida sootsiumi poolt hukkamõistvat ehk õigusvastast käitumist. Töö autor on seisukohal, et ajalehtede kuritegeliku sisuga artiklite üheks peamiseks ülesandeks on näidata karistusõigust ühiskonda kaitsva institutsoonina. Kurjategijale mõistetava õiglase karistuse peegeldamise kaudu kinnitatakse inimeste usku normikehtivusse ja samas ka usaldust õiguskorra vastu. Pole mingisugust kahtlust, et see asjaolu mõjutab ühiskonnaliikmete õigusliku sotsialiseeri(u)mise protsessi positiivses suunas.

Samas ei saa ka täielikult eitada seda fakti, et kuritegeliku käitumise peegeldamine massimeedias võib teatud juhtudel negatiivselt mõjutada isiku väärtuste ja tema väärtusorientatsioonide, samuti ka sotsiaalõiguslike hoiakute ning käitumistendentside kujunemist.

Töö autor on seisukohal, et taolise sisuga uudised omavad mõju eelkõige kuritegeliku kalduvusega inimese käitumisele. Selline kalduvus võib olla kas kaasasündinud või elu jooksul omandatud nt raske vaimse või kehalise tervisekahjustuse tagajärjel. Tavaliselt aga isegi kuritegeliku käitumise joontega uudised aitavad kaasa ühiskonnaliikmete õigusliku sotsialiseeri(u)mise protsessile ja omavad seega positiivset mõju isiku tulevase käitumise kujunemisele, kuna nad on paratamatult tähtsate õigusteadvuse struktuurielementide allikad.

Kui aga käsitleda massimeedias kuritegevuse peegeldamise mingisugust negatiivset mõju, siis taoliste õigusuudiste levitamise kõige tõenäosem efekt on pigem hirmu vägivalla ees levitamine kui kurjategijate kasvatamine. Näiteks on tõendamist leidnud fakt, et tajutav reaalsus ning vägivaldse sisuga uudiste kogusumma mõjutavad hirmu taset. Kõige sagedamini inimesed kardavad kuriteo ning muu õigusvastase käitumise ohvriks sattumist.¹⁵⁷

Tegelikult asjaolu, et massimeedia poolt edastatud teated kannavad peamiselt õigusvastast iseloomu, pole sugugi uus. Ka juba varem läbiviidud massikommunikatsiooni uuringud näitavad, et tänapäevased meediakanalid on taolise sisuga uudistega ülekoormatud. Küll aga on kindel see, et ajakirjanikud ei tegele õigusvastase iseloomuga uudiste väljamõtlemisega või positiivsete ja õiguspäraste olukordade nõo ümbervormistamisega negatiivseteks. Kui

¹⁵⁷ M. Smolej. News Media, Crime and Fear of Violence. Helsinki 2011, p 46.

ajalehtedes midagi kajastatakse, siis eeldatavasti see ka tegelikult aset leidis. Kas see siis omakorda tähendab seda, et meie ühiskonnas toimub rohkem negatiivseid sündmusi või on pigem asi selles, et ajalehete maht on piiratud ning iseenesest mõistetavatel põhjustel kõikide uudiste mahtumine ühe päevalehe hulka pole võimalik ning ajakirjanikud valivad pigem õigusvastase iseloomuga artiklite edastamist? Töö autor pooldab viimast varianti.

Siinkohal peab kohe märkima seda, et kindlasti ajakirjanike eesmärk õigusvastase sisuga artiklite edastamisel ei seisne selles, et kasvatada üles defektse käitumisega isikut või hirmutada ühiskonda, vaid meie tänapäevane paratamatu reaalsus on selline, et massimeedia (sealhulgas ka ajakirjandus) on muutunud väga tulusaks äriks ja igaüks, kes sellega tegeleb, tahab ka sellest oma kasu lõigata. Seda aga saab kõige paremini teha just nimelt negatiivsete uudiste edastamise kaudu massimeedia kanalites, kuna just kuritegeliku sisuga teated on oluliseks kaubanduse mootoriks. Paraku on nii, et inimeste tegelik olemus on loomariigile väga sarnane ning meie alateadvuses peitub suuremal või vähemal määral tapahimu ja verejanu. See ongi peamiseks põhjuseks, miks müüvad hästi just need ajalehed ja ajakirjad, mis jutustavad mõnest õnnetusest. Taoliste õigusuudiste edastamisel toimub mõlema poole vajaduste rahuldamine: ärimehed lõikavad sellest kasu, inimesed aga saavad moraalselt naudingut. Seega on ühiskonna eri gruppide huvid justkui tasakaalus.

KOKKUVÕTE

Tehnoloogiad arenevad ja vahetuvad kiiresti ning ka massimeedia ei ole enam selline, mis ta oli eile. Seoses Interneti laialdase levikuga, on turule tulnud uued kommunikatsioonivõimalused ja informatsiooni saamise allikad ning juba vananenud massimeediakanalid (näiteks televisioon ja ajakirjandus) ei ole enam noorte inimeste seas nii populaarsed, kui nad olid näiteks kümme aastat tagasi. Erinevad statistilised andmed näitavad, et sellised massiteabevahendid nagu ajalehed ei ole noortel eriti kasutusel, vaid neid igapäevaselt lugevate inimeste kontingent moodustub pigem juba eas inimestest. Kuid tegelikult kõik tähtsad uudised, mis on ajalehtedes, on olemas ka Internetis. Seega probleem ei ole mitte niivõrd selles, kas noored ajalehte loevad, vaid selles, kas nad üldse tunnevad ühiskonnas toimuvate protsesside vastu huvi.

Töö autori imestuseks raamatukogus ajalehete saalis võis iga päev kohata palju tudengeid, kes käisid ajalehti lugemas ja tahaks loota, et on ka palju neid, kes loevad uudiseid Internetist.

Pole mingisugust kahtlust, et ajalehtede ja ka üldse uudiste lugejate arv noorukite seas on vähenenud, kuid samas ei ole see täielikult eksisteerimast lakanud. Noorte inimeste puhul õiguslaste väärtuste omandamise protsess ehk õiguskasvatus on eriti tugev. Seega võib väita, et õiguslik sotsialiseeri(u)mine kui üks ühiskonnas eksisteerimise vajalikest komponentidest käib täie hooga ka ajalehtede kui traditsioonilise massimeediakanali vahendusel.

Terminiga „massimeedia“ tähistatakse suure levialaga kommunikatsioonivahendeid, mis jõuavad ühiskonnas peaaegu igauheni. See mõiste omakorda osutab mitmetele meediumidele, mis nüüdseks on pika ajalooga ning üldtuntud, nagu näiteks ajalehed, ajakirjad, film, raadio, televisioon ja fonogramm (salvestatud muusika). Peab tunnistama, et massimeedial on ebamäärane piir mitmete uut tüüpi meediumidega. Peamine erinevus seisneb uute massimeediakanalite suuremas personaalsuses, mitmekesisuses ja interaktiivsuses ning selle peamine esindaja on Internet. Samas aga vaatamata uue massimeedia kiirele ja jätkuvale kasvule ei tundu massimeedia allakäigu märke kusagilt paistvat, ükskõik, millisest kriteeriumist lähtuda.¹⁵⁸ Seega traditsiooniline massimeedia ei ole kusagile kadumas, pigem toimub edasi kiire arenguprotsess, seda laiendatakse ja täiendatakse pidevalt.

Traditsioonilise ja ka uue massimeedia peamiseks eesmärgiks on vahendada ümbritsevas maailmas toimuvaid sündmusi. Samas, erinevalt uuest massimeediast, on traditsioonilised massimeediakanalid kättesaadavad meie ühiskonna enamikule inimestele, nii noortele kui ka juba eas ühiskonnaliikmetele, nii neile, kes oskavad kasutada kaasaegseid tehnilisi vahendeid (nt arvutit) ning moodsaid infoportaale kui ka tänapäeva tehnika kasutamise spetsiaalse ettevalmistuseta inivididele. Seega traditsiooniliste massikommunikatsioonivahendite prioriteediks võrreldes uue massimeediaga on nende universaalne levik ja kättesaadavus. Samuti on massimeedia oluliseks sihiks tagada seda, et vajalik informatsioon leviks kiiresti ning takistusteta. Tänu oma suurele populaarsusele enamike ühiskonnaliikmete seas ning avalikule iseloomule on traditsioonilised massimeediakanalid kiire viis saada kätte kõige aktuaalsemate probleemide kohta käivat teavet, eriti kui tegemist on päevalehtedega ja televisioonis edastatavate päevauudistega.

Lisaks eespool nimetatule täidab traditsiooniline massimeedia veel järgmisi sotsiaalseid funktsioone: regulatiivset, kultuurilist ja meelelahutuslikku. Massimeedia sisu uurimisel tuleb arvestada kõiki neid massikommunikatsiooni ülesandeid.

¹⁵⁸ D. McQuail (2000), p 3.

Kahtlemata on traditsioonilisel massimeedial täita oluline roll isiku õigusliku sotsialiseerimise protsessis.

Inimese ühiskondlik elu on allutatud paljudele kirjutatud ja kirjutamata õigusnormidele. Nende seaduste, õigusteadmiste ning nõudmiste, mis omakorda määratlevad võimaliku ja kohustusliku käitumise määra ning nõutud sotsiaalsete oskuste järkjärguline omandamine, oma õiguste ning nende realiseerimise viiside tunnetamine, erinevate isikute ja sotsiaalsete institutsioonide raskete vaheliste suhete mõistmine – kõike seda nimetatakse õigusliku sotsialiseeri(u)mise protsessiks. Inimene ei sünni kodanikuna, vaid ta saab selleks ümbruskonnaga pikaajalise koostöö tulemusel.

Õigusliku sotsialiseeri(u)mise protsess hõlmab endas õiguslikult tähtsate olukordade suhtes hinnangu kriteeriumite omandamist, seaduste ja reeglite kui selliste tundmaõppimist, ning õpetust sellest, kuidas neid reegleid kasutada. Inimene peab mitte ainult teha endale selgeks, et ühiskonnas valitsevad konkreetset seadused, vaid ta peab neid ka teadvustama. Isik peab mõistma seda, mida nad tema jaoks tähendavad, mis on talle lubatud ja mis mitte, millised karistused teda ootavad, juhul kui ta rikkub seadusi, millised on tema seaduslike õiguste kaitsemehhanismid jne.¹⁵⁹

Kontrollimaks püstitatud hüpoteesi viis autor läbi kahe Eesti ajalehe – *Postimees* ja *Postimees vene keeles* kontentanalüüsi, mis hõlmas 2011. aastal ja 2012.a kolmel esimesel kuul ilmunud ajalehti.

Läbiviidud kontentanalüüs näitas, et õiguslaste uudiste edastamise poolest ei ole Eesti trükimeedia kaugeltki viimasel kohal. Peab tunnistama, et autori suureks imestuseks oli tõdeda, et õigus uudised omavad igati kaalukat osa mõlemas ajalehes ühe kuu jooksul avaldatud artiklite kogusummast. See omakorda tähendab seda, et nimetatud ajalehed annavad väärika panuse meie ühiskonna õiguskultuuri tõstmisesse ning inimeste õiguskuuleka käitumisvormi kujundamisse.

Nii teooria kui ka praktika seisukohast mängivad isiku õigusteadvuse ja tema õiguspärase käitumise kujunemisel peamist rolli õigusteadmised, väärtused ja väärtusorientatsioonid, sotsiaalõiguslikud hoiakud ning käitumistendentsid. Kontentanalüüs näitas, et kõigi nelja

¹⁵⁹ Г. Г. Шиханцов. Юридическая психология. – Arvutivõrgus: <http://yurpsy.fatal.ru/files/ucheb/shihan/04.htm>, 29.04.2012.

indikaatori alla kuuluvad ajalehtede õiguslased artiklid annavad oma panuse isiku poolt selliste õigusteadvuse struktuuri põhielementide omandamisse. Intensiivsemat mõju aga avaldavad õigusuudised õiguslike teadmiste omandamisele. Nimelt ammutavad ühiskonnaliikmed taolise sisuga artiklitest kõige enam õigusteadmisi, mis on paratamatult teiste õigusteadvuse struktuurielementide peamiseks aluseks.

Õigusvastase iseloomuga õigusuudised mängivad olulist rolli isiku õigusliku sotsialiseeri(u)mise protsessis eelkõige oma üldpreventiivse iseloomu tõttu – näidates konkreetsetel näidatel, missuguste tagajärgedeni võib viia normivastane ehk õiguslikult taunitav käitumine, õpetavad nad teisi ühiskonnaliikmeid õiguskuulekalt ning normipäraselt käituma. Õiguspärase iseloomuga õigusuudised on aga eelkõige õiguslike teadmiste, väärtuste, hinnangute ning käitumistendentside allikad.

Autori poolt läbiviidud kontentanalüüsi peamiseks eesmärgiks oli välja selgitada, kas ajalehtedes avaldatud õiguslased kirjutised on õpetliku ja hariva iseloomuga ning kas nad ikka motiveerivad inimesi õiguspäraselt käituma. Kontentanalüüsi tulemused näitavad, et vaatamata sellele, et valitud perioodi õigusuudistest suurima osa moodustavad küll kuritegeliku sisuga artiklid, isiku õigusliku sotsialiseeri(u)mise protsessile aitavad kaasa kõigi nelja indikaatori alla kuuluvad õigusuudised. Seega autor on seisukohal, et ajalehtede artiklitest saadav õiguslane informatsioon on piisavalt kvaliteetne selleks, et saaks rääkida nimetatud massimeediakanali arvestatavast rollist Eesti elanike õigusliku sotsialiseeri(u)misprotsessis.

Peab aga tunnistama, et ei õiguspärase käitumise peegeldamine ega ka kuritegevuse kajastamine ajalehtedes ei saa sajaprotsendiliselt garanteerida ei isiku õiguspärast ega ka tema õigusvastast käitumist. Peale kontentanalüüsi aluseks olnud massimeediakanali, on olemas ka muid õigusliku sotsialiseerimise agente (teised massimeediakanalid: televisioon, raadio, aga ka perekond, kool, õigusasutused jne), mis samuti avaldavad mõju indiviidi õigusteadvuse kujunemisele. Ajalehtede õiguslased artiklid on vaid üks osa suurest hulgast inimeste õigusliku sotsialiseeri(u)mise protsessi mõjutavatest faktoritest.

СМИ как агент правовой социализации (на примере двух эстонских газет)

Резюме

По сравнению с традиционной массовой коммуникацией, понятие современных СМИ очень изменилось. В большинстве своём здесь подразумеваются более новые тенденции развития СМИ, которые в большей степени основываются на применении информационных технологий – Интернет, интерактивные медиа, различные мультимедийные решения. Итак, помимо обмена сообщениями, современное понятие медиа включает в себя также многое другое. Под понятием медиа можно понимать технологию связи, также компьютерные и игровые консоли, основной целью которых является развлечение, а не распространение знаний. Общество приближается к ситуации, когда становится всё тяжелее привести чётко разделённые формы медиа. Можно говорить о мультимедиа и о медиакультуре. Мы живём в плотно сплетённом с медиа времени, что в свою очередь значит то, что медиа сопровождает нас как в будни, так и во время развлечения, как на работе, так и в свободное время.

В данной магистерской работе автор разбирает так называемые традиционные каналы массовой коммуникации – прессу, телевидение и радио, изучая их влияние на жизнедеятельность и мыслительный процесс людей. Данные каналы взяты под рассмотрение по той причине что, по мнению автора, мы имеем дело с информационными источниками, которые направлены и, как правило, доступны всем членам общества, независимо от их возраста, образования и технической подготовленности использовать современные и модные порталы. Также, в лице упомянутых источников мы имеем дело с каналами, с помощью которых человек может получить первостепенную и важную информацию об актуальных событиях, которая играет важную роль в процессе создания его суждений и подходов.

СМИ являются основным источником информации, необходимой для существования и развития общества. Важность средств массовой информации в создании личности бесспорна. В современном обществе никто не представляет свою жизнь без официальных источников информации, которыми, безусловно, являются телевидение, радио и различная пресса. Основной функцией медиа в предоставлении обществу сообщений является обеспечение того, что информация, которую люди получают, соответствовала бы истине и была бы создателем правомерного, а не противозаконного поведения.

Целью данной магистерской работы является поиск ответа на вопрос, какова роль традиционных СМИ в процессе правовой социализации конкретного лица. Для достижения названной цели автор использует как теоретические, так и практические приёмы. В эмпиричном исследовании автор сосредоточится на двух эстонских массмедийных изданиях, одно из которых направлено на эстонскую, второе на русскую общину – контентный анализ проводится среди выпусков эстонской и русской газеты *Postimees* в течение последних пятнадцати месяцев. Анализируются бумажные издания газет. Результаты исследования, по мнению автора, способствуют дачи оценки качеству и достаточности правовой информации, получаемой из данных источников, также тому, насколько значительную роль в правовой социализации эстонских жителей играет названный медиа канал.

Исходя из цели данной работы, автор выдвигает следующую гипотезу: опубликованные в газетах правовые писания носят поучительный и образовательный характер, мотивируя правомерное поведение людей.

Исследовательским объектом работы являются СМИ (прежде всего пресса), методом – обработка соответствующих теоретических источников и социологический контентный анализ.

Жизнь человека в обществе подчинена множеству писаных и неписаных законов. Усвоение этих законов, правовых знаний и требований, определяющих меру возможного и должного поведения, постепенное овладение необходимыми социальными навыками, осознание своих прав и способов их реализации, понимание сложных взаимоотношений между различными людьми и социальными институтами – все это называется процессом правовой социализации. Человек не рождается гражданином, он им становится в результате длительного взаимодействия с окружающей средой.

Процесс правовой социализации включает в себя, во-первых, усвоение критериев оценок юридически значимых ситуаций; во-вторых, изучение законов и правил как таковых, безотносительно к самому себе; в-третьих, обучение тому, как пользоваться этими правилами. Человек должен не только уяснить, что в обществе действуют конкретные законы, ему необходимо ещё и отнести их к самому себе, то есть осознать, что они означают для него, что ему позволено, а что не позволено. Также лицу

необходимо понимать, какое наказание за нарушение законов он может понести, каковы способы защиты своих законных прав и так далее.

Процесс усвоения правовых норм, стандартов правового поведения протекает последовательно, согласно жизненным циклам, этапам (стадиям) социализации личности. Самая очевидная цель правовой социализации – обеспечение правомерного поведения, что предполагает формирование у личности такого интегрального правового образования, как правосознание.

В процессе правовой социализации у человека под влиянием различных социальных факторов и личностных особенностей может сформироваться правосознание только на познавательном уровне (как сумма правовых знаний). Это далеко не всегда обеспечивает правомерное поведение, так как человек может прекрасно знать, что нельзя нарушать закон, и, тем не менее, его нарушать.

Если у человека сформировано правосознание на оценочном уровне (он не только знает закон, но и положительно его оценивает), то и это не всегда гарантирует правомерное поведение. Человек может оказаться в ситуации соблазна, искушения нарушить закон, чтобы извлечь какую-либо выгоду или же оказаться в ситуации давления на него членов асоциальной группы.

Чтобы стать настоящим стимулом и регулятором правомерного поведения, правовые знания должны перейти в ценностные установки, получить эмоциональную окраску, стать внутренним убеждением, закрепиться в привычную форму поведения.

Основы правосознания, как и в целом сознания, личности закладываются в детские, школьные годы. Важнейшими агентами правовой социализации являются семья, школа, правовые учреждения, а также СМИ.

Именно от родителей ребёнок узнает, как подобает себя вести в различных ситуациях, копирует с них модели социального поведения. Но степень и глубина усвоения образцов поведения, нравственно-правовых установок в значительной мере зависит от отношения ребенка к конкретным лицам (родителям) – носителям определенных ценностных ориентации. При положительном эмоциональном отношении к родителям, а позже и к учителям ребенок усваивает (в соответствии с механизмом эмоционального

переноса) не только конкретное содержание процесса общения, но и их отношение к предметам, явлениям, их образ мышления, мировоззрение, а также привычки, вкусы и даже походку. При этом, естественно, усваиваются, перенимаются и те нравственно-правовые ценности, носителем которых является тот или иной человек (мать, отец, учитель). Так формируются основные нравственно-правовые категории, понятие о добре и зле, представление о справедливости.

Также важным агентом правовой социализации является школа. Правовая социализация в ней осуществляется по двум направлениям. Во-первых, это прямая правовая социализация на специальных уроках, на которых школьникам рассказывают о принципах государственного устройства, о роли и функциях права в жизни общества, объясняют права и обязанности граждан и так далее.

Медиа занимает важную позицию в Эстонском обществе. Это доказывают как исторические факты, так и различные современные исследования, касающиеся использования медиа. Эстонская медиа прошла длинный путь для того, чтобы стать такой, какой она является сейчас.

Правовая социализация не всегда является позитивной, она может протекать также с негативными последствиями. Исходя из этого, у индивида может сформироваться два представления об ожидаемом поведении в обществе: правильное и неправильное. Правильное представление значит то, что у лица формируется правомерное, членами общества приемлемое поведение. При формировании неправильного представления у лица возникает поведение, которое противоречит действующим в обществе правовым нормам и правилам, то есть является неправомерным. Итак, СМИ являются универсальным агентом правовой социализации, чьей основной задачей является формирование личности и его представления об ожидаемом поведении в обществе. СМИ можно рассматривать относительно двух аспектов: 1) передача правовых норм и пропаганда правомерного поведения; 2) отражение преступности.

Для того чтобы были распространены правовые знания, каналы массовой коммуникации должны 1) выполнять профилактическую функцию – создать отрицательное отношение к правонарушениям и правонарушителям, 2) знакомить с правовыми нормами и темами. Здесь важно иметь в виду то, что формирование развитого правосознания не зависит только от уровня правовой разъяснительной

работы. Если юридическая культура слабая, правовые нормы не приняты в условиях демократии и при их применении не придерживаются законности, в таком случае не может быть эффективна и правовая разъяснительная работа.

СМИ так переполнены негативными сообщениями, что для позитивных не остаётся места. Нет никакого сомнения в том, что пропаганда насилия с помощью показываемых по телевидению фильмов, искушает на подражание. Это особенно действует в отношении молодых, которые, избивая или мучая своих сверстников, не чувствуют жалости по отношению к своей жертве, также не представляют себя на её месте, а скорее наслаждаются своим превосходством. Всё ведь происходит так легко, незаметно – „как в фильме“.

Если же отражение преступности в средствах массовой информации настолько вредно и дестабилизирующий общество фактор, возникает обоснованный вопрос: для чего вообще СМИ распространяет подобную информацию? Кому это нужно?

Реальность такова, что медиа превратилась в бизнес, из которого его владелец желает получить прибыль. Следовательно, он вынужден продавать товар, который покупается. Информация должна привлекать людей, она должна зазывать смотреть, читать, слушать. Если же передаваемая через СМИ информация этой цели не выполняет, с точки зрения бизнеса она бессмысленна.

Результаты контентного анализа газет показали, что оба эти аспекта – передача правовых норм и пропаганда правомерного поведения, а также отражение преступности, играют важную роль в формировании правового сознания человека и дальнейшего его правомерного поведения. Данную точку зрения доказывают и результаты проведённого контентного анализа. Они показали, что, несмотря на то, что большую часть из правовых новостей выбранного периода занимают криминальные статьи, процессу правовой социализации в большей или меньшей степени способствуют все правовые новости анализируемого периода, так как они являются источниками правовых знаний, ценностей, тенденций поведения, а также социально-правовых установок.

В тоже время необходимо признать тот факт, что ни отражение в газетных статьях правомерного поведения, ни рассказы о совершённых преступлениях не могут

сто процентно гарантировать ни правомерное, ни неправомерное поведение лица. Помимо лежащего в основе контентного анализа канала массовой коммуникации, имеются и другие агенты правовой социализации (другие каналы массовой коммуникации: телевидение, радио, но также семья, школа, правовые учреждения), которые также оказывают влияние на формирование правового сознания человека. Газетные статьи являются лишь одной частью большого количества факторов, влияющих на процесс правовой социализации членов нашего общества.

KASUTATUD KIRJANDUSE LOETELU

1. Auväärt, L. jt. Noorte õigusliku sotsialiseerumise uurimine üleminekul riigisotsialismist vabaturumajandusse. Tartu 1999.
2. Bandura, A., Walters, R. H. Social Learning and Personality Development. London 1970.
3. Berelson, B. Content Analysis in Communication Research. Glencoe, IL: Free Press 1952.
4. Berger, A. A. Media Research Techniques. Second Edition. SAGE Publications, California 1998.
5. Dsiss, H. Kodu kui õigushoiakute kujunemise keskkond. – Õigus. Psühholoogia. Sotsioloogia. Õppematerjale. Koost L. Auväärt. Tartu 2000.
6. Durant, A., Lambrou, M. Language and Media. A resource book for students. New York 2009.
7. Hess, B. B., Markson, E. W., Stein, P. J. Sotsioloogia. Tallinn 2000.
8. Hiimäe, R. Vägivald massimeedias: stereotüübid, sümbolid, tegelikkus. – Arvutivõrgus: <http://www.folklore.ee/pubte/meedia/vagivald.html>, 19.03.2012.
9. Hulkki, E. Meedia, väärtused, identiteet ja kunstikasvatus. – Arvutivõrgus: <http://www.epl.ee/news/kultuur/meedia-vaartused-identiteet-ja-kunstikasvatus.d?id=51077253>, 01.04.2012.
10. Jakobson, V. The Role of the Russian-Language Media in Estonian Society. – Baltic Media in Transition. Edited by P. Vihalemm. Tartu 2002.
11. Jewkes, Y. Crime and Media. Volume 1. Theorizing Crime and Media. London 2009.
12. Justiitsministeerium. Õiguspoliitika. – Arvutivõrgus: <http://www.just.ee/10687>, 28.04.2012.
13. Karro, S. Suuline meedia. Raadio. – Meediaõpetus Meediaõpetus üldhariduskoolis. Õpetaja käsiraamat. Koost AS Kesk-Eesti Arenduskeskuse poolt moodustatud loominguline kollektiiv. Tallinn 2004.
14. Kaugia, S. Õigusteadvuse olemus ja arengudeterminandid. Doktoritöö. Tartu 2011.
15. Kaugia, S. Õigusteadvus: olemus, kujunemine, toimimine. – Õigus ühiskonnas. Artiklite kogumik. Koost S. Kaugia. Tartu 2006.
16. Kaugia, S., Auväärt, L. Õigus ja moraal sotsialiseerumisprotsessis. – Forseliuse Sõnumid, 13, 2006, lk 6.
17. Kaugia, S. Sotsiaalsest konfliktist ja selle reguleerimisest. – Akadeemia, 7, 2000, lk 1483.
18. Kaugia, S., Auväärt, L. Kultuur kui inimese eksisteerimise keskkond. – Forseliuse Sõnumid, 14, 2007, lk 26.

19. Kaugia, S. Normatiivse käitumise regulatiivsest ja teadvuslikust tasandist. – Ühiskonna turvalisuse teenistuses. Artiklite kogumik. Koost A. Lall. Tallinn 2010.
20. Kaugia, S. Legal Behaviour: Norm and Deviation. – *Juridica International*, 1997, p 7.
21. Kaugia, S. Sotsiaalse regulatsiooni õigusvorm. – Õiguse sotsiaalsest olemusest ja toimest. Artiklite kogumik. Koost S. Kaugia. Tartu 2009.
22. Kaugia, S. Eesti noorte õigusliku sotsialiseerimise agentide mõjust siirdeühiskonnas. – *Akadeemia*, 1, 2002, lk 125.
23. Kaugia, S. Massimeedia mõjust noorte hälbekäitumisele. – *Forseliuse Sõnumid*, 11, 2004, lk 31.
24. Kaugia, S. Õiguse õiglus efektiivse õiguse eeldusena. – Interdistsiplinaarsus sotsiaalteadustes. II. Eesti sotsiaalteaduste VI aastakonverents 4.-5. november 2005 Tallinna Ülikoolis. Artiklite kogumik. Koost A. Pulver. Tallinn 2007.
25. Kaugia, S. Õigusteadvuse taseme tõstmine kriminaalpoliitika elemendina. – Vaateid õiguspoliitikale. Artiklite kogumik. Koost S. Kaugia. Tartu 2008.
26. Kenkmann, P. Hälbekäitumine sotsioloogia vaatekohast. – Õigus. Psühholoogia. Sotsioloogia. Õppematerjale III. Koost S. Kaugia. Tartu 2003.
27. Kikkas, K. 3. loeng – uus meedia? – Arvutivõrgus:
<http://akadeemia.kakupesa.net/arhiiv/ITSPEA/loengud/loeng3>, 01.04.2012.
28. Lauristin, M., Vihalemm, P. Massikommunikatsiooni teooria. Tartu 1980.
29. Lauristin, M., Vihalemm, P. Meediakasutus ja sotsiaalsed muutused Eestis. – Eesti inimarengu aruanne 1998. Koost K. Heidmets jt. Tallinn 1998.
30. Lauristin, M., Vihalemm, P. Rajoonileht ja lugeja. Tallinn 1987.
31. Luiksaar, F. Õigusteema ajakirjanduses – oluline faktor õigusteadvuse kujundamisel. – *Juridica*, 1, 1996, lk 37.
32. McQuail, D. McQuaili massikommunikatsiooni teooria. Tartu 2000.
33. Neuerdorf, K. A. The Content Analysis Guidebook. SAGE Publications, California 2002.
34. Noormets, J. Spordisotsioloogia. Tallinn 2009. – Arvutivõrgus:
http://www.eope.ee/download/euni_repository/file/199/3.1%20Sotsialiseerimine%20spordis.pdf,
05.05.2012.
35. Palmaru, R. Massikommunikatsioon. – Meediaõpetus üldhariduskoolis. Õpetaja käsiraamat. Koost AS Kesk-Eesti Arenduskeskuse poolt moodustatud loominguline kollektiiv. Tallinn 2004.

36. Palmaru, R. Ühiskond ja meedia. – Meediaõpetus üldhariduskoolis. Õpetaja käsiraamat. Koost AS Kesk-Eesti Arenduskeskuse poolt moodustatud loominguline kollektiiv. Tallinn 2004.
37. Postimees 2011 ja 2012.
38. Postimees vene keeles 2011 ja 2012.
39. Raska, E. Õiguse apoloogia. Sissejuhatus regulatsiooni sotsioloogiasse. Tartu 2004.
40. Raska, E. Sotsiaalse regulatsiooni õigusvorm. – Õiguse sotsiaalsest olemusest ja toimest. Artiklite kogumik. Koost S. Kaugia. Tartu 2009.
41. Raska, E. Õiguskasvatusest ja noorte õigusteadvuse struktuurist. – Nõukogude Kool, 5, 1976, lk 359.
42. Raska, E. Noorte õiguskasvatuse kriminoloogilisi aspekte. – Looming, 12, 1974, lk 2086.
43. Raska, E. Individuaalse õigusteadvuse struktuurist ja õiguskasvatuse eesmärkidest. – Tartu Üikooli Toimetised. Kriminoloogia-alaseid töid, 376 (5), 1976.
44. Reiner, R. Media made criminality: The representation of crime in the mass media. – The Oxford Handbook of Criminology. Reiner, Robert and Maguire, Mike and Morgan, Rod (eds.). Oxford University Press, Oxford, UK, 2002.
45. Silvet, E. Tõhustada õiguskasvatust ja suurendada selle efektiivsust. – Õiguskasvatus tänapäeval. Koost H. Raidal. Tallinn 1981.
46. Smolej, M. News Media, Crime and Fear of Violence. Helsinki 2011.
47. Sparks, G. G. Media Effects Research. A Basic Overview. Second Edition. Thomson 2006.
48. Tuulik, M. Kasvamine, kasvatus ja väärtustamine. – Haridus, 8, 1991, lk 18.
49. Vihalemm, P., Lauristin, M. Media Research and Media Education. – Arbeitshefte Internationaler Journalismus. Working Papers International Journalism, 1, 2002, p 23.
50. Vihalemm, P., Lauk, E., Lauristin, M. Estonian Media in the Process of Change. – Return to the Western World: Cultural and Political Perspectives on the Estonian Post-Communist Transition. Edited by M. Lauristin and P. Vihalemm with K. E. Rosengren and L. Weibull. Tartu 1997.
51. Vihalemm, P. Meediasüsteem ja meediakasutus Eestis 1965-2004. Tartu 2004. – Arvutivõrgus:
http://www.histrodamus.ee/?event=Show_event&event_id=4296&layer=261&lang=est#4296, 11.03.2012.
52. Vinter, K. Väike laps, meedia ja meediakasvatus. – Arvutivõrgus:
http://www.teatoimeta.ee/sisu/Vaike_laps_meedia_ja_meediakasvat_5.htm, 17.03.2012.
53. Лауристин, М., Фирсова, Б. Массовая коммуникация и охрана среды. Таллинн 1987.

54. Шиханцов, Г. Г. Юридическая психология. – Arvutivõrgus:
<http://yurpsy.fatal.ru/files/ucheb/shihan/04.htm>, 29.04.2012.

LISAD

LISA I

Õiguslaste artiklite jaotus ajalehes *Postimees* aastatel 2011 ja 2012

Tabel 1. *Postimees* 2011: iga õiguslaste artiklite rühma osakaal kõikidest ühe kuu jooksul ilmuvatest õigusuudistest (%-des)

Kuu	01.	02.	03.	04.	05.	06.	07.	08.	09.	10.	11.	12.
Artikleid kokku	252	215	267	219	228	243	227	246	215	232	251	260
I	21	26	17	20	18	21	18	20	19	18	22	17
II	12	15	10	10	10	12	9	15	12	11	12	9
III	60	52	66	62	65	60	65	58	60	65	59	67
IV	7	7	7	8	6	7	8	7	9	6	7	7

Indikaatorid:

I – artiklid, mis peegeldavad isikute (nii kodanike kui ka riigiasutuste) poolt nende õiguste ja kohustuste realiseerimist;

II – uute õigusaktide vastuvõtmisest/vastuvõtmisest keeldumisest, samuti ka plaanitavatest õigusaktidest informeerimine;

III – igasugused väärteo- ja kuriteoteated, sealhulgas tsiviilrikkumistest teatamine;

IV – statistilised andmed.

Tabel 2. *Postimees* 2012: iga õiguslaste artiklite rühma osakaal kõikidest ühe kuu jooksul ilmuvatest õigusuudistest (%-des)

Kuu	01.	02.	03.
Artikleid kokku	271	209	245
I	26	28	34
II	14	15	13
III	45	41	40
IV	15	16	13

LISA II

Õiguslaste artiklite jaotus ajalehes *Postimees vene keeles* aastatel 2011 ja 2012

Tabel 1. *Postimees vene keeles* 2011: iga õiguslaste artiklite rühma osakaal kõikidest ühe kuu jooksul ilmuvatest õigusuudistest (%-des)

Kuu	01.	02.	03.	04.	05.	06.	07.	08.	09.	10.	11.	12.
Artikleid kokku	132	79	119	118	131	101	106	125	119	119	130	89
I	26	25	26	19	19	12	20	28	24	27	28	20
II	20	14	10	19	20	22	15	14	15	18	13	18
III	48	45	61	58	58	60	58	44	48	39	42	51
IV	6	16	3	4	3	6	7	14	13	16	17	11

Tabel 2. *Postimees* 2012: iga õiguslaste artiklite rühma osakaal kõikidest ühe kuu jooksul ilmuvatest õigusuudistest (%-des)

Kuu	01.	02.	03.
Artikleid kokku	134	82	120
I	24	23	25
II	21	22	17
III	48	50	48
IV	7	5	10